

Jutulsen

Årsskrift frå Vågå Historielag
2010 / Årgang 14

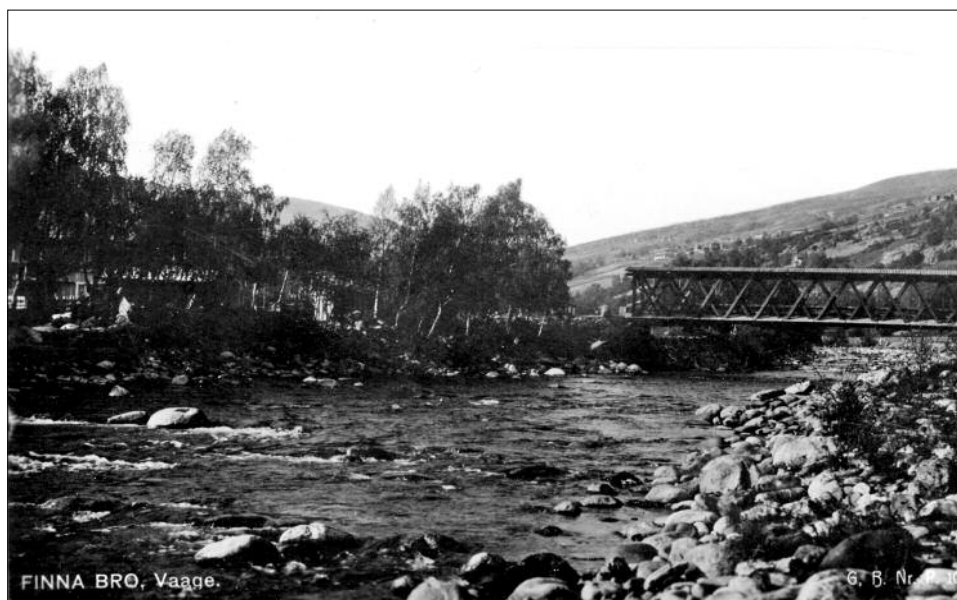
Jutulsen

Årsskrift frå Vågå Historielag
2010 / Årgang 14

Redaktør: Knut Raastad

Framsidedfoto:
Ole og Johan Øvstedal på Vågåvatnet.
Utlån Romsdalsmuseets fotoarkiv.

Oppsett og tilrettelegging for trykk: Visus, Lom.
Trykk: Dalegudbrands trykkeri.

FINNA BRO, Vaage.

G. B. N.

Innhald

Petter Pettersson: Frå fjordbygd til fjellferje	side 6
Even Luseter: Wergeland og Ole Håkenstad	side 11
Trond-Ole Haug: Nokre tolkingar av namn i Vågå	side 12
Ivar Teigum og Knut Raastad: Skinnbrev på oppigard Kvarberg	side 16
Per Jordhøy, Runar Hole og Endre Hage: Ein fangstgradient i særklasse	side 18
Hanne Lovise Aannestad: Oldsaksamling i Vågå	side 24
Eirik Haugen: Vagvere i Amerika	side 36
Kirsti Krekling: 17.-maivesten i Jutulheimen	side 40
Knut Raastad: Vassvegar – gamle kulturminne	side 42
Nordherad i målar-kunsten	side 46
Tor Stallvik: Brevveksling mellom Theodor Caspari og Ivar Kleiven	side 50
Gunnar Ottosen: Kapellaner i Vågå sogn	side 56
Vågå Historielag: Årsmelding 2009	side 62

Redaktør: Knut Raastad

Fra fjordbygd til fjellferje

av Petter Pettersson, frilans-journalist i Molde

Kvar sommar tek meir enn 30000 turistar båt på Gjende i Jotunheimen, anten mellom Gjendesheim og Memurubu for å gå Besseggen, eller til Gjendebu i vestenden for andre utflukter. Båten har trafikkert fjellsjøen sidan 1906.

Det få kjenner til, er at det vesle reiarlaget som trafikkerer Gjende, blei starta av og heile tida har vore eigd og drive av folk med bakgrunn frå Romsdal, nemleg familien Øvstedal, som har røter frå Øvstedal inst i Tresfjorden. Korleis hadde det seg at Ole Bårdson Øvstedal (opphaveleg Øverstedal) frå den vesle bygda Tresfjord hamna i Vågå og etablerte rutefart på Gjende for over hundre år sidan?

Frå Tresfjord til Vågå

Då Ole var to år, døydde mora, og eit par år etter gjekk faren òg bort. Ole blei teken hand om av slektningar i bygda. Mange år seinare drog syskenbarnet til Ole, Johan Øvstedal, og kona hans Hanna frå Tresfjord til Hannas fødestad Hanekamhaug ved Åndalsnes, og derfrå via Sel til Vågå, der Johan etablerte seg som byggmeister. Kari Øvstedal, enkja etter sonen Harald, er ei uvanleg klar og vital dame på 88 år. Ho trur familien reiste frå Øvstedal fordi det var vanskeleg med utkomma i den vesle bygda. Byggmeister Johan Øvstedal fekk mange store oppdrag i Vågå-området. Han henta og tilsette sambygdingar og slektningar frå Tresfjord – mellom dei Ole, som i folketeljinga frå 1900 står oppført som tømmermann og medlem av hus-

Den første Gjendebåten 1955. Foto frå Gjende.no

I 1931 tok Harald Øvstedal (i midten) over drifta på Gjendebåtane og var ansvarleg heilt fram til langt ut på 60-talet da sonen Kåre tok over. Dette biletet er frå før den fyrste båten vart restaurert og påbygd i 1930. Til venstre Ola Groven. Foto frå Gjende.no

standen til Johan på garden Brumoen i Vågå. Fleire av fjordfolket busette seg i Vågå og Lom for godt, mellom andre Knut Villa. I Amerika hadde han møtt Inger Øiom frå Vågå og gift seg med henne. Dei reiste heim og kjøpte gard i Vågå, der sonen Kristian seinare bygde Villa Hotell.

Romsdalingane var vande med at fjordane var ferdselsårer, og båten var bindeleddet mellom bygdene. Båt var òg framkomstmiddelet på innlandsvatn som Eikesdalsvatnet, Femunden og sjølv sagt Mjøsa. Då Ole Øvstedal slo seg ned i Vågå og gjorde seg kjend i fjella og dalane i området, såg han nok at den vakre innsjøen Gjende kunne minne om ein vestlandsfjord. Skepsisen i fjellbygdene var stor då han lanserte ideen om rutebåt på vatnet. Den store fjellsjøen hadde lenge gitt inntekter til folk som rodde turistar mot betaling. Ifølgje Reisehaandbog for Gudbrandsdalen frå 1905

Jutulen. Foto frå Gunnar Sandbo.

var prisen for å bli rodd dei rundt to mila frå Gjendesheim til Gjendebu 3,20 kroner. Ole Øvstedal skjønnte at aukande turisttrafikk og ferdesel over Gjende kunne gi grunnlag for ei ny næring.

Parallelt med dette blei det sett passasjerbåt på Vågåvatnet. Initiativtakaren var Knut Villa, som i 1906 etablerte båtrute mellom Vågå og Lom/Skjåk saman med vagværane Anders Aasheim, Ivar Sande og Jørgen Storvik. Hjulbåten Jutulen blei bygd på Tessand i Vågå med hjelp av erfarne folk frå fødebygda til Villa, Anders Stenødegård og Lars Salthammer. Etter kvart blei konkurransen frå bilen for stor, og i 1916 blei Jutulen hoggen opp. Berre styrhuset fekk leve vidare – som utedo på garden Storviksøygarden i bygda.

Første rutebåten på Gjende

Trass i all skepsis sette Ole i gang på Gjende. Han brukte snikkarerfaringa til å byggje båt og bryggjer. Utstyr og materal blei frakta opp Sjødalen med hest om vinteren. Lokalbefolkningen hadde ikkje erfaring med denne typen byggjearbeid, men rundt Tresfjorden fanst det både tradisjonar og nødvendig kompetanse. Til liks med Knut Villa og syskenbarnet Johan henta Ole nødvendig hjelp derfrå. Byggjeleiar var Kristian Salthammer frå Vestnes. Parallelt med båtbygginga blei det bygd bryggjer

ved Gjendesheim, Memurubu og Gjendebu. Materiala til bryggene innover vatnet blei slepte etter robåtar.

I 1906 blei "M/S Gjende" sjøsett ved Gjendeosen. Den første tida gjekk båten etter behov, med både folk, varer og krøtter. I 1911 kosta det 2,75 kroner å ta turen over fjellsjøen. Båten var bygd i furu og hadde innabords motor. Drivstoffet var truleg parafin, og startsigarettar og loddelampe var nødvendig for å varme opp og få i gang motoren. Kapasiteten var 28 passasjerar, og turen til Gjendebu tok to timar. Det var gjort godt snikkararbeid, for båten trafikkerte Gjende fram til 1956.

Ole Øvstedal var barn- og kjerringlaus. Han var glad i fjellet og i jakt og fiske. I 1909 bygde han hytte ved Gjendeosen, og der var han mykje, men sommaren og båtsesongen var kort. Kanskje blei det einsamt etter kvart? Ole flytte i alle fall tilbake til Tresfjord, og der døydde han i 1920. Då overtok Johan Gjende-båten.

Johan var ein travel mann. Ved sida av omfattande byggmeisterverksemd var han ordførar i Vågå frå 1917 til 1931, så han måtte engasjere andre – folk både frå Vestnes og Vågå – til å ta seg av båttrafikken.

Nye generasjonar og større båtar

Turisttrafikken auka, og i 1930 blei Anders Sandvik henta frå Vestnes for å utvide båten. Det blei bygd kahytt, lengda auka med to meter, motoren blei skift, og det blei installert toalett med handpumpe. Kapasiteten var no 35 passasjerar.

Året etter overtok Harald Øvstedal (1909-1969) drifta. Bilvegen til Gjendesheim gjennom Sjudalen og vegen over Valdresflya førte til ei eksplosiv utvikling av turisttrafikken. I 1956 blei "MB Gjende II" sjøsett. Båten var registrert for 64 passasjerar. Han var bygd ved Skorgenenes Verft på Vestnes og blei først transportert med slep til Åndalsnes, så med tog til Otta og med lastebil til Vågåmo, der han fekk sett inn glas og andre detaljar. Den siste etappen gjekk med lastebil til Gjendeosen.

Biltrafikken auka, og i 1969 blei båten ombygd til å ta 84 passasjerar. No hadde neste generasjon ved Kåre Øvstedal overteke. I 1985 blei båten seld til Loen, og han går framleis på Lovatnet under namnet "MB Kjendal".

I Jotunheimen blei "Gjende II" avløyst av "Gjende III", som var bygd ved Ås Mekaniske Verksted i Vestnes. Båten gjekk først for eiga maskin til Sunndalsøra, så blei han køyrd opp Sunndalen og vidare frå Oppdal til Otta. Derfrå baksidevegen til Sjoa i Gudbrandsdalen, gjennom Heidal til Randsverk og opp Sjødalen til Gjende. Bakgrunnen for den alternative ruta var at båten ikkje kunne passere jernbaneundergangane i Romsdalen! I 1991 kom det ein tilleggsbåt. "Gjende IV" tok 48 passasjerar og var bygd i Sverige, kjøpt frå Haugesund og køyrd med bil over Sognefjellet.

100-årsjubileum med Gjendine

I 2006 var det hundre år sidan Ole Øvstedal sette "M/S Gjende" på dei grønne fjellsjøbølgjene. Kåre Øvstedal og fjerde generasjon, representert ved sonen Harald Rune, var begge aktive i drifta. Jubileet blei markert med kjøp av ny båt med plass til 100 passasjerar. Båten heiter Gjendine og er oppkalla etter legendariske Gjendine Slålien, som var fødd på Gjendebu i 1871. Ho var mykje i fjellet som budeie og var kjend for den gode songstemma. Det drog Edvard Grieg nytte av. Han møtte henne fleire gonger og brukte motiv frå songane hennar, mellom anna den kjende voggevisa "Gjendines bånåt".

Ved hundreårsmarkeringa var samferdselsminister Liv Signe Navarsete til stades, saman med mellom andre fylkesmannen, ordføraren og DNT-leiar Kristin Krohn Devold. Bestemor Kari Øvstedal, som då var 86 år gammal, fekk æra av å døype båten.

I dag er altså fjerde generasjon Øvstedal involvert i det vesle eventyret som Ole frå Øverstedal starta på den vakraste fjellsjøen i Norge for meir enn hundre år sidan. Og sommartid leiker femte generasjon på strendene ved Gjendesheim, der Knutshø og Besseggen står vakt rundt grøn-skimrande vatn. Folket frå fjordbygda har verkeleg sett spor etter seg i Fjell-Noreg.

Kjelder:

Grete Sjurgard: 100 år på Gjende, Kari Øvstedal, Harald Rune Øvstedal, Olav Dahl, Vestnes Sogelag år 2000, Hanna-Kari Thue, Knut Raastad, Knut Ivar Villa, Mathias Øvsteng, Bjørn Austigard. www.gjendebåtene.no

Artikkelen er også publisert i Fjord1-magasinet 2009.

Wergeland og Ole Håkenstad

Av Even Luseter

Ola Håkenstad er eit namn som er kjend for dei fleste i Gudbrandsdalen. Han var av den gamle ridddar og adelsætta Gjæsling, og var eigar av storgarden Håkenstad oppe i Skogbygdsvegen frå 1805. Ole Haagenstad som han ofte blei omtala som, deltok alt i det fyrste storting som vedtok unionen med Sverige hausten 1814. Då han gav seg i 1842 hadde han delteke i elleve storting, noko som var meir enn dei andre den tida. Med ein så viktig politisk posisjon og ein sterk personlegdom blei storgarden i Vågå eit naturleg reisemål for mange unge skribentar. Og mange kjenner sikkert til dei negative skildringane som Aasmund O. Vinje skriv i boka "Ferdaminne" frå sommaren 1860.

Men nesten tretti år tidlegare var Henrik Wergeland på besøk i Vågå. Og i ei bok som heiter "Avhandlinger og Oplysningsskrifter", gjev han ei langt meir rosande skildring av stortingsmannen. Wergeland omtalar Håkenstad som eit mønster på ein norsk bondestortingsmann, og skildrar lyrisk sundagens kyrkjegang i Vågå slik: "Det var en Høvding der komm da Hvidekofterne veg tilside på kirkevolden, og gav Hågenstad Plads. Det var Oltid og Middelalder i det Øieblikk".

Det går fram av orda nedanfor at lyrikaren hadde stor respekt for storbonden også politisk::

"Ingen er strengere konservativ med hensyn til Grundloven, end Ole Hågendstad. Ingen tåler mindre at der røres ved den. Jeg tror at selv dens Mangler ere ham hellige".

I fire verselinjer frå diktet *Norges Storting*, er det vel heller ingen tvil om kven Wergeland har i tankane:

"Se, der sidder Gudbrandsdalen
i en gammel gubbe grå.
Når han reiser seg i salen
Hører alle fylker på".

Nokre tolkingar av namn i Vågå

Av Trond-Ole Haug

Vågå - "ferdavegen"

Bygdenamnet Vågå er skrivi "a Vaga" så tidleg som i 1313. Seinare utover i mellomalderen er skriftformene mange. Dei fleste av dei gamle skrivemåtane, saman med uttala av namnet i dag, fortel at namnet i gamalnorsk tid har hatt forma *Vaga*. Denne forma er etter alt å dømme ei bøyingsform av eit hannkjønnsord *Vagi*.

Namnet heng ihop med det gamalnorske verbet *vega*, som betyr å *føre*, *transportere*. Ordet *veg* har same opphav. Vågå må derfor tolkast som "ferdavegen". Og nettopp ferdsle mellom aust og vest har nok vore med og sett sitt preg på dalføret her i alle tider. Ein kan til dømes tenkje på den store transportaktiviteten som har vore på det islagte Vågåvatnet vinterstid. Den fleire mil lange isvegen må ha hatt svært mykje å seia som nettopp transportåre. Og mangesifra er nok talet på lass med hest og slede som har gått denne viktige ferdselsvegen.

Gjende - "den stavforma, den beine"

Namnet *Gjende* er laga til det gamalnorske ordet *gandr*, som tyder *stav*, *kjepp*. Ein må difor rekne med at namnet siktar til den *beine*, *stavforma* utsjånaden på vatnet. Truleg har den eldre avleiingsforma av namnet vore *Gendir*, som seinare har vorte til Gjende.

I same slengen er det naturleg å nemne innsjønamnet *Bygdin*. Namnet *Bygdin* er laga til gamalnorsk *bugr*, som betyr *bøyg*, *bukt*, *krok*. *Bygdin* blir etter dette å tolke som "den *bøygde*". Ut ifrå dette vil det vera naturleg å sjå *Bygdin* og *Gjende* som kontrastar, med tydingane "den *bøygde*" og "den *beine*, *stavforma*."

Bessa - "bjørneelva"

Bessa er namn på elva som renn frå Bessvatnet til Øvre Sjudalsvatnet. Namnet kjem av det gamalnorske ordet *bersi*, som betyr *hannbjørn*. Dyrenemningar i stadnamn er vanleg. Til elvenamnet *Bessa* er det laga namn som Bessvatnet, Besseggen, Besshøe, Bessfjellet, Besstronde og Bessheim.

Gjende. Naustet til Gjendebåten under bygging. Utlån Dag Aasheim.

**Kalven - ”noko mindre som ligg ved sida av noko større”,
”vedheng”**

Kalven er namn på sætra som ligg heilt i sørenden av Lemonsjøen. Olav T. Beito, som har skrivi om norske sæternamn, meiner namnet kan vera eit eldre usamansett namn på det som i dag heiter Kalvfjellet, og som ligg like ved.

Vel så rimeleg er det å rekne med at *Kalven* opphavleg har vore namn på den djupe vika akkurat i enden av Lemonsjøen, tett innåt den nemnde sætra. *Kalven* er vanleg som namn på noko mindre som ligg ved sida av noko

større, eit vedheng. Og assosiasjonen til dyreriket er tydeleg. I stadnamn er kalv mest vanleg å finne som namn på øyer (lita øy ved sidan av stor øy) og ved innsjøar/tjørner.

Det finst fleire eksempel – frå ulike delar av landet – på at ordet kalv, gamalnorsk *kalfr*, blir brukt i namn på eller ved innsjøar. Kalven kan og vera namn på *ei vik av ein større innsjø*. Vika i sørenden av Lemonsjøen, som i dag blir kalla *Kalvvikje*, kan så avgjort sjåast på som eit lite vedheng til sjølve innsjøen. Ut ifrå dette er *Kalven* det opphavlege namnet på Kalvvikje, og dette har i neste omgang gjeve sætra namn.

Namnet *Tesskalven* lenger vest blir brukt, parallelt med *Lemonsjøkalven*, om sørenden av Tesse. Bruken av -kalven i dei to namna kan vera tilfeldig, men det kan tenkjast at *-kalven* er overført frå eine staden til den andre. Innsjøane ligg parallelt og nær einannan. Det lyt og nemnast at det ligg ei lita tjørn i sørenden av Tesse. Tjørna blir kalla *Tesskalvtjønne* eller berre *Kalvtjønne*.

Varpet - ”samankasta steinhaul” eller ”fiskeplass”

Ordet *varp* er laga til det gamalnorske verbet *å verpa*, som tyder *å kaste*. Så når høna verp, ”kastar” ho eigentleg egget, kan ein seia. Det finst ulike tydingar av ordet varp i dag. I stadnamn er nok det aller vanlegaste at varp har tydinga ”fiskeplass”, stad der ein kastar ut not for å fange fisk. Men naturleg nok er desse namna mest frekvente i delar av landet med mykje notfiske. Likevel finn vi slike namn også i våre trakter.

Dersom vi held oss til landjorda, finn vi at *varp* har ei anna tyding, nemleg *”samankasta steinhaul, steinrøys”*. Slike varp har vorte til ved at dei vegfarande har kasta frå seg steinar (og kvistar) før dei har gått vidare. Det kunne liggje overtruiske tankar bak ei slik handling, og meininga med den var å fri seg frå vonde makter.

Det var helst langs gamle ferdvegar slike varp eller steinrøyser fanst, og særleg ved vegdele eller der ein veg skifta retning var det naturleg med slike markeringar. På ein måte hadde dei vegfarande *plikt* på seg til å kaste ein stein på varpet for at det ikkje skulle bli borte.

Vi nemnde varp og overtru. Bakgrunnen for varpa kunne mellom anna vera minne om stygge hendingar og misferder. Einkvan kunne ha mist livet, enten på ein naturleg eller på ein meir uhyggeleg måte, og staden fekk gjerne ein tokke, ei uhygge ved seg. For å fri seg frå eventuelle vonde makter og vette, vart ein stein eller pinne kasta på varpet, noko som da skulle føre lykke med seg. Namnet *Varpet* er kjent fleire stader frå som namn nettopp på slike samankasta steinrøyser langs gamle vegar og råk.

Skinnbrev på Uppigard Kvarberg

Transkribert av Ivar Teigum

Vij Epthet Schrijftne men peter Ingelbriitsøn Jon Olafssøn paa Suene oc Oluff Suensøn paa viisdall [kv-d] oc gjørre for vitterligt med thette vort opne bref at aar effter gudz byrd mdlxxv vore vij paa Øffuerlid liggend paa Lom oc hørde vij at Ændre Knudssøn oc Erich Jonsøn avsporde Beritte Amundz datter om hon viste at Siugur Lax skulle verre Trond Hellens Echte søn, oc bad hennes sege der om saa møget som hon viste emellom gud oc sin siæl salighed som at verre, tiil hvilchiet forne beritte suarede, oc holt baade sine hender op oc bad sig saa gud tiill hielp at hun thet aldrige viste at Siugur Lax var trond Hel= lens echte søn, oc thet aldrige hørt hafte at thette saa ij sanhet er som for schriftens staar tryckits vij vorre insegle neden for thette vort opne bref giftum oc schriftum vt supra then 24 Dag Martij Anno Domij

Øversetjing av Knut Raastad

Vi underskrivne menn Peter Ingelbritsen, Jon Olafssen på Sveine og Oluf Svensen på Visdal og gjer for vitterleg med dette vårt opne brev at år etter Guds fødsel 1575 var vi på Øverli som ligg i Lom og vi hørde at Endre Knutssen og Erik Jonsen spurde ut Berit Amundsdotter om ho visste at Sjugur Lax skulle vera Trond Helles ekte sønn, og ba henne seia så mykje som var om dette som ho visste mellom gud og si sjæls saligheit, til dette før nemnde Berit svara, og heldt opp baa hendene sine og ba seg så gud til hjelp at ho det aldri visste at Sjugur Lax var Trond Helles ekte son; og det aldri hadde høyrte at dette så i sanning er som for skrifta står, trykkjer vi våre segl nedanfor dette vårt opne brev gjeve og skrivi som vist til over den 24. mars i det Herrens år.

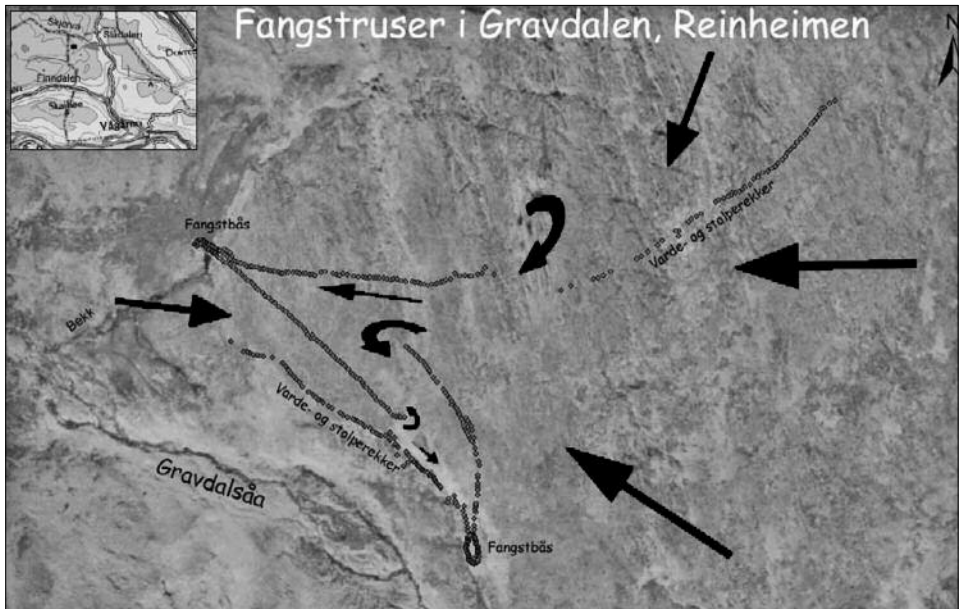
V Eftter Schriffte men peler Ingetbrinlen Jon Oluffson paa
Sneve oc Oluf Sneven paa Wiggdall Kirnede oc gidre for
Witterlag med tgeete wort opne Brest at aar efter gindz
byrd in d Brest wore wij paa Offnerled liggend paa tom
oc gode wij at Andre Knudsen oc Erich Jonson adsporde
beritte Amig dotter om Jon Wiste at Sinegr lax skulle
werre Trond Gellens Eckter son, oc bad hemmer seze der om
saa udget som Jon Wiste emellom gud oc sin siell saligker
saur at werre, till Gmickier forne beritte suarede, oc juer
baade sine hender op oc bad siig saa gud till Gielp at
sin eger aldrize Wiste at Sinegr lax war brond gel:
lens Eckter son, oc tger aldrize Gdr Gafde at tette
saa i sauset er sam for Schriffte saur tyeckier wij worre
Insegte nedde for tette wort opne Brest giffin oc Schriffte
Mit supra igen 29 dag Marcij Anno domini

Skinnbrev på oppigard Kvarberg. Foto Geir Holen og Asbjørn Kvarberg.

Ein fangstgradient i særklasse

Av Per Jordhøy, Runar Hole og Endre Hage

Dei ligg på rekkje og rad, reinfangstanlegga i Reinheimen. Frå Slådalen i aust til Lordalen i vest (om lag 35 km) finn ein 3 store og 3 små rusefangstanlegg, samt 2 fangstgroprekker langs det ein trur har vore hovudtrekkorridoren i reinen sine beitevandringar. I tillegg finns fleire andre større fangstanlegg ved lokale trekkorridorar. Hausten 2008 vitja vi Gravdalen, sentralt i den austlege delen av Reinheimen, for å finne og kartlegge eit av desse anlegga. Etter å ha studert dette, forstår vi godt kvifor fangstminnegranskaren Øystein Mølmen kalla denne dalen for "Fangstkulturens Mekka". Ein annan Lesjing og fjellmann, Rolf Sørungård (no miljøvernrådsgjevar i Lesja kommune), oppdaga anlegget allereie på 1960-talet. Og slik er det gjerne, lokale fjellfolk er da levande oppteke av fjellhistoria si og har eit vell av kunnskap om dette og hitt!

Rusefangstanlegget i Gravdalen mellom Lesja og Vågå. Viktig nedarva kunnskap om reinen og fangsttilhøva låg i si tid til grunn for konstruksjonen av dette eineståande anlegget. Pilene antyder moglege rørsler til dyra når dei vart drivne inn mot anlegget (Kart: NINA v/Frank Hanssen).

Bakgrunn

I det meste av etteristida har villreinen vore ein avgjerande ressurs for busetjinga i vårt land og Skandinavia elles. Som natur- og kulturarv har villreinen difor ein særskild plass i mange nordmenn sitt medvit. Mange arkeologar og viltgranskarar har gjennom tidene studert og kartlagt gamle fangstanlegg i fjellet. Mykje kunnskap om emnet har difor vore fremja over lang tid.

Miljømyndigheitene har lenge peika på dei aukande trugsmåla mot villreinen og tilhøyrande leveområde i Norge, og det internasjonale ansvaret vi har teke på oss for denne arten. Det nomadiske leveviset gjer at reinen treng tilgang til store uforstyrra fjellareal. Fragmenteringa i villreinen sine leveområde held likevel fram bit for bit, på grunn av press frå ulike utbyggingsinteresser med fjellet som målfaktor. Villreinen vert i dag forvalta innan heile 23 ulike område i Sør-Noreg og dette fortel kor oppstykkka dei

Fangstbåsen i den vestre rusa. Stolpehol viser at fangstfolka her har nytta tregjerde. Gjeilen hellar svakt ned mot ein oppmura avsats og fangstbåsen (Foto: Per Jordhøy).

tidlegare samanhengande leveområda har vorte. For å dokumentere denne utviklinga finns det mange innfallsvinklar. Ein måte er å sjå på kva kartlegging av dei førhistoriske spora kan fortelje oss, i eit tverrfagleg samarbeid mellom arkeologar og biologar.

Innsamling, tilrettelegging og ein meir aktiv bruk av denne kunnskapen er vonaleg eit viktig verktøy for å kunne gje villreinen eit betre vern inn i framtida. Den gjev oss betre haldepunkt for tolking av arten sin tidlegare totalbruk av den skandinaviske halvøya, herunder forståinga av dynamikken i denne arealbryken. Den vil også kunne gje auka kunnskap om samværet villrein/menneske opp gjennom historia. Her er ressursen sin lokalisering – i dette høve villreinen – som grunnlag for busetjingsstruktur og sosial organisering eit interessant aspekt (drift og vedlikehald av fangstsystema krevde utstrekt samarbeid og koordinering). Kanskje oppbygginga av denne sosiale strukturen kan følgjast heilt inn i vårt sosialdemokratiske samfunn?

Denne artikkelen skildrar trekk frå kartlagte fangstanlegg i Reinheimen, i regi av prosjektet "Fangstkultur i fjellet" ved NINA. Eit godt grunnarbeid er gjort av fangstminnegranskaren Øystein Mølmen på 1960- og 70-talet.

Tverrfagleg samarbeid

Når ein studerer dette mangfaldet av spor etter våre jaktande forfedre, blir det gjerne mange spørsmål og få sikre svar. Difor er det alltid viktig å trekkje inn andre røynde fagfolk til å vere med og tolka anlegga sin funksjon. Her er ikkje minst samane ein viktig ressurs. Dei har levd med reinen meir enn noko anna folkegruppe i Skandinavia.

Eit godt døme

Fjellområdet mellom Ottadalen og Gudbrandsdalen sitt hovuddalføre, Reinheimen, har ein beitegradient for rein som er av dei mest intakte innan norske villreinområde. Store lavheier i aust og frodige grøntbeite i vest, heilt ut mot kystfjella. Men det er i den austlege delen, aust for Lordalen, ein finn det meste av fangstanlegga. Sjølv om lavbeita dominerer i denne delen er det mange stader ein mix av både sommar- og vinterbeite. Difor har det nok ikkje vore berre sesongtrekk her, men og mykje trekkaktivitet gjennom barmarksesongen. Fangstvilkåra har nok difor vore gode, og det tyder også mangfaldet og mengda av fangstanlegg her på.

Heilt i aust ligg "Verket" (1) som vart funne av historikar Tor Einbu frå Lesja i 1999. Dette er eit stort rusefangstanlegg der ein har bægde dyra inn i ei stor samlekve, og deretter porsjonert nokre dyr om gongen inn i ei avlivingskve i spissen av rusa (Jordhøy 2005). Vangsvadet (2) er ei fangstgroprekke som har fanga opp trekkjande rein når dei har passert elva Skjærva (Jordhøy 2005). Gravdalen (3) er eit større rusefangstanlegg som ligg strategisk i ein tverrdal (Mølmen 1988). Dette er av dei mest spektakulære rusefangstanlegga som er funne i norske fjell. I dette området finn ein og nokre av dei best bevarede fangstgropanlegg ein kjenner til (steinmura). Ved Leirungvatnet finns restane etter eit anna rusefangstanlegg, der reinen har vore styrt utpå vatnet og vorte innhenta/avliva ved hjelp av båtar/jegrar (4). Dette anlegget er førebels berre synfart. Ved Trihø ligg eit mindre rusefangstanlegg og ein oppmura fangstbås (Jordhøy 2007), der det berre har vore høve til fangst av eit mindre tal dyr (5). Ved Fellingvatnet (6) ligg eit anlegg som liknar på nr. 4, men av langt større format og med meir tydeleg struktur (Jordhøy 2007). Til slutt har vi Lordalsanlegget (7) som har fanga opp hovudtrekket over Lordalen. Dette er ei lang fangstgroprekke der ein finn både steinmura og jordgravede fangstgroper (Jordhøy 2007).

Gravdalen – fangstkulturens "Mekka"

Aust i Reinheimen går det fleire mindre dalføre i aust-vestretning. Den største, Finndalen, ligg i sør, og nord for denne går to sidedalar, Gjerdingdalen og Skjærvedalen. Mellom desse går det ein tverrdal, Gravdalen (Vågå kommune). Dette har vore og er eit viktig kryssingspunkt for reinen når den trekkjer i aust-vestretninga her. Det er difor ikkje tilfeldig at fangstfolket har bygd fangstanlegg nett her. Mølmen (1988) gjekk i si tid opp anlegget og laga skisse over det, og vi var no endeleg budd på å måle det opp ved hjelp av GPS – etter at vi lenge har høyrte mange gjetord om dette anlegget. I nokre fine septemberdagar i fjor fekk vi i dette urørde fjellandskapet oppleva noko av dei finaste og mest intakte fangstanlegga vi har sett. I særstilling står sjølvsaugt rusesystemet på nord-sida av Gravdalsåa (1370-1430 m.o.h.). Det inneheld to opne ruser som går inn i kvarandre med fangstbåsar i endene. Ein sjeldan, men sikkert effektiv struktur vil vi tru. Den austre fangstbåsen har vore konstruert ved hjelp av bergnabbar og oppmuring og moglegvis noko tregilder i tillegg og den vestre har hovudsakleg vore konstruert ved hjelp av tregjerde med noko oppmuring i tillegg. I likheit med andre liknande system

ser ein også her at stolpefesta inn mot fangstbåasane er grove og tyder på at det har vore kraftige tregjerde inn mot desse. Den austre rusa hellar i aukande grad nedover medan den vestre ligg i stigande terreng før det flatar ut og hellar litt ned mot fangstbåsen Bægja til rusene har vore konstruert av steinmurar/varder og/eller trestolpar. Vi fann mange tydelege stolpehol som var steinsett i bægja og GPSposisjon vart teke på alle punkta. Sjølve bægja til rusene er om lag 200-250 m lange. I tillegg er det eit bægje på om lag 300 m i forlenginga av det nordre bægjet (rusearmen) på den vestre rusa. Truleg har dette hatt ein viktig funksjon for å fange opp trekkande dyr. Anlegget er lagt slik i terrenget at det ved hjelp av driving skulle fange effektivt same kva retning reinen kom frå (trur vi da). Det har enda opp i eit slags knipetangsystem, kan det sjå ut som.

Nær intakte fangstgropar ... og ein mistenkjeleg ildstad!

I sjølve Gravidalen ligg og fleire grupper med steinmura fangstgroper. Dette er svært vanlege fangstminner i norske fjell, men desse skil seg ut fordi dei er særleg intakte/i god stand. Ein skulle nesten tru dei var oppmura nyleg! Her kan ein verkeleg få innblikk i fyrsteklasses murarbeid. Var dei driftuge bønder og jegrar frå Vågå, desse hardhausane som trassa sluddbyger og nordavind – for å leggje seg etter grådyra og livgjevande proteintilskot? Eittersom vi sig ned mot Gravidalsåa i skyminga stoggar vi på ei lita graskledd terrasse. Runar peikar på eit lite hellelagt område og vi assosierar raskt med noko liknande vi såg på Dalsida i Lesja i 2006, som med sikkerheit var samiske buplassar! Kan det vere mogleg? Har vagværane hatt med seg fagkonsulentar frå nord når dei bygde og drifta rusefangstanlegget? Vi fekk meir enn mykje å tenkje på undervegs ned til gjætarbua i Skjærvedalen denne fine haustkvelden, og diskusjonen gjekk som dykk forstår på høggir – avbrote av lave skarvrap og garting frå dei egentlege grunneigarane i området ...

Mystisk! Eit hellelagt område minner oss sterkt om noko vi har sett før, ein eldstad på ein samisk buplass (Foto: Per Jordhøy)

Litteratur:

P. Jordhøy, K. Binns Støren og S.A. Hoem 2005: Gammel jakt- og fangstkultur som indikatorer for eldre tiders jaktorganisering, ressurspolitikk og trekk-mønster hos rein i Dovretraktene – NINA Rapport 19.

P. Jordhøy 2007: Gamal jakt- og fangstkultur som indikatorar på trekkmonster hjå rein i Sør-Noreg. Kartlagde fangstanlegg i Rondane, Ottadalen, Jotunheimen og Forelhogna. – NINA Rapport 246.

Ø. Mølmen 1988: Jakt- og fangstkulturen i Skjåk og Finndalsfjellet.

Artikkelen er også publisert i "Villreinen 2009, Årbok med aktuelt stoff fra Fjell-Norge" utgjeve av villreintrådet i Norge

Oldsaksamling i Vågå

Arkeologiske funn og gjenstandar på utlån frå Kulturhistorisk museum

Av Hanne Lovise Aannestad, Kulturhistorisk museum

Lørdag 3. oktober åpnet utstillingen "Oldsaksamling i Vågå. Arkeologiske funn og gjenstandar på utlån frå Kulturhistorisk museum". Utstillingen var et samarbeidsprosjekt mellom Vågå kommune, Vågå historielag, Gudbrandalsmusea samt Kulturhistorisk museum. Fra Kulturhistorisk museum var utlånet en del av et større prosjekt hvor museet ønsker å generere ressurser og å koordinere utlånsvirksomheten for å kunne håndtere flere av utlånsforespørselene som museet får inn.

Utgangspunktet for utvalget av gjenstander til utstillingen at de ulike arkeologiske periodene; stein-, bronse-, jern- og middelalder (fig. 1), skulle representeres gjennom en eller flere gjenstander, og at utstillingen skulle fokusere på landbrukets fremvekst i Vågå. Gjenstander er konkrete biter av fortiden. Vi håper at gjenstandene vil binde sammen fortid og nåtid og bli et medium for refleksjon om fortiden i Vågå. I det følgende vil gjenstandene bli presentert slik de står utstilt (alle foto fra Kulturhistorisk museum).

Monter I (til venstre nærmest inngangsdøren)

Fangstboplass fra Nedre Heimdalsvatn

I forbindelse med planlegging vassdragsutbygging i Vågåområdet på 1960- og 70-tallet ble det foretatt omfattende registreringer av fornminner. Mange av disse var steinalderboplasser som lå i strandsonen.

Gjenstandene som er utstilt kommer fra en boplass som ligger på en morenehaug på sørsiden av Nedre Heimdalsvatn. Boplassen ligger på toppen av haugen og litt ned mot vannet over et område på ca. 15x20 meter. Funnet representerer et typisk materiale fra en fangstboplass fra yngre steinalder og omfatter én pilspiss samt flekker og avslag av flint, kvarts/kvartsitt og bergkrystall.

En flekke er et avslag av flint som er dannet ved et slag mot flintsteinen (kjernen). Eggene på slike flekker blir svært skarpe og flekkene har derfor vært i bruk som skjæreredskaper. De kunne også bearbeides videre til pilespisser eller andre redskaper.

Beltestein fra Søndre Kleppe

I samme monter som boplassfunnet er det utstilt en beltestein fra folkevandringstid (ca. 400-600 e.kr.). Beltesteiner er ildslagningsredskaper.

De er som oftest fremstilt av kvarts, kvartsitt eller sandstein og har en karakteristisk spissoval form. Ved å slå et syl lignende redskap av jern eller stål mot stein skapes det gnister som igjen vil antenne tørt materiale. Forsøk viser at for å slå gnister med de hardere steinslagene som kvarts og kvartsitt må man benytte stål, mens med sandstein holder det å bruke jernredskaper. I tillegg til beltestein og syl trengte man tørt materiale som kunne antennes av gnistene. Fra nyere tids bruk av flint og ildstål vet man at knusk har vært brukt. Knusk er tørket sopp som vokser på bjørk (kjuke lat. *Polyporus fomentarius*) og som i bearbeidet tilstand kan oppbevares i en lukket beholder. Kjuken ble kokt og tørket og deretter knust til en myk masse. Som navnet tilsier har beltesteinen blitt båret i belteregionen, enten som del av beltet eller hengende fra beltet. Mange av steinene har rester av korrodert jern i den omgående slipte furen som går rundt steinen og dette tilsier at det har vært festet et jernbånd her. Beltesteinene har vært i bruk i Skandinavia i perioden 100-500 e.Kr. I denne perioden endret de form fra runde vannrullede naturstein til de fint formede og slipte spissovale steinene som steinen fra Gammelseterbakke er et eksempel på. Mot 500-tallets slutt går man over til å bruke ildstål og flint og dette er i bruk frem til fyrstikkene ble allment tilgjengelig mot midten av 1800-tallet.

Den utstilte beltesteinen er av kvartsitt og formen er typisk spissoval. Steinen har en innrisset rille som går rundt siden av steinen. I denne rillen har det vært et jernbånd eller lignende og steinen har sannsynligvis vært festet til beltet, enten hengende fra et belte eller som innfattet i selve beltet. Steinen har svake slitespor på hver side, dette er rester etter bruk. Lokaliteten hvor steinen ble funnet heter Gammelseterbakke og ligger ca. 1 km sør for tunet på gården Søndre Kleppe i Vågå. Beltesteinen ble funnet våren 1972, ved nyrydning, av gårdeierne Tjøstolv og Tor Kleppe, og ble gitt i gave til Kulturhistorisk museum. Beltesteiner kommer ofte inn til museet som løsfunn, dvs. at de ikke er funnet sammen med andre gjenstander. Likevel er det trolig at steinen opprinnelig har ligget i en grav uten at dette kan fastslås med sikkerhet.

Monter II. (den andre montereren på venstre hånd etter inngangsdøra)

I dette montereren er det utstilt to økser, en flintøks og en bergartsøks. Begge øksene er fra yngre steinalder.

Flintøks fra Bilben i Sel kommune

Øksa er av flint og er av en type som kalles tykknakket slank. Denne typen økser har fellestrekk med økser man finner lenger sør i Norge og på Kontinentet. Øksetypen er å finne i områder med jordbruksbosetning og kan settes i forbindelse med kontakt med og utvikling av en jordbrukskultur i området. Tykknakkede flintøkser dateres til yngre steinalder, mellomneolitikum, dvs. 2800-2400 f.Kr.

Bergartsøks fra Skjåk allmenning, Skjåk

Den andre øksa som er utstilt er en bergartsøks. Bergarten er mørk grå, svært finkornet og skifrig. Øksen er tykknakket og hulegget og kan trolig dateres til mellomneolittisk stridsøksskultur, dvs. 2800-2400 f.Kr.

Flintøksten er funnet på Bilben i Sel kommune sør for Vågå og bergartsøksten er funnet på den kommunale søppelfyllinga i Billingsdalen, i Skjåk allmenning i Skjåk men den ble trolig brakt dit med masser fra et sandtak på Pollyodden, også i Skjåk allmenning. Grunnen til at vi har tatt med disse øksene er at de viser en kulturell tilknytning mellom Gudbrandsdalen og områder lenger sør i Norge og på Kontinentet.

Monter III (andre monter på høyre side fra inngangsdøra) Lauvkniv fra Holbø

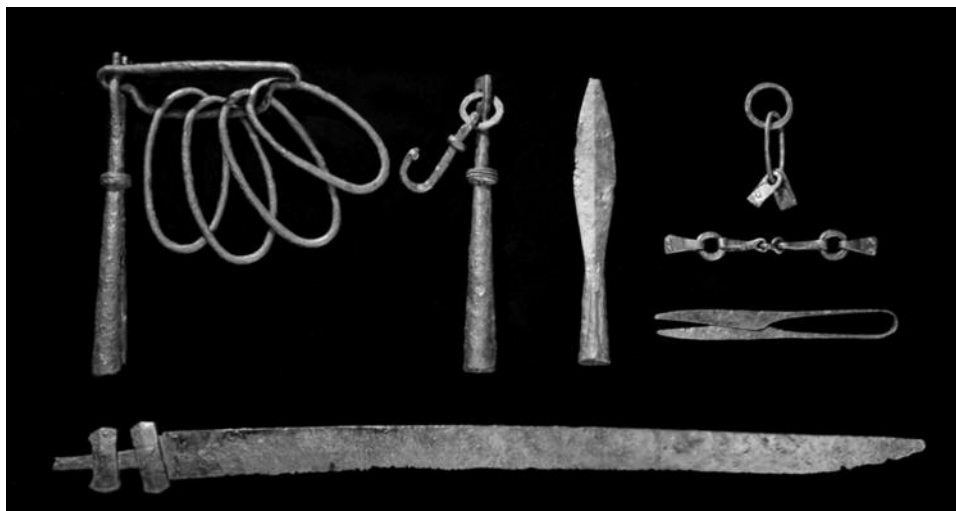
Lauvkniv eller "snidill" som det også kalles er et redskap knyttet til jordbruk i yngre jernalder. Den har vært brukt til å samle lauv til dyrefor. Bladet er forholdsvis rett med en karakteristisk krok i enden. Lauvkniver er kjent i det arkeologiske materialet fra yngre bronsealder/eldre jernalder i Europa, og i Norden har man noen få eksemplarer av en liten type laukniv fra eldre jernalder (Myrdal 1982:100). Denne typen lauvkniv som er utstilt er en særtype fra yngre jernalder/vikingtid og i Norge har denne typen lauvkniv spesielt stor utbredelse i Oppland og finnes nesten utelukkende i manssgraver (Petersen 1952).

Lauvkniven er funnet på gården Holbø i Vågå. Lauvkniven kom inn til museet sammen med mange gjenstander som var samlet opp på samme gård og trolig stammer fra minst to forskjellige gravfunn. Vi vet ikke hvem som fant gjenstandene men de var en gave fra bokhandler W. M. Gram.

Gravfunn fra Kvarberg

Gravfunnet som er utstilt er datert til eldre vikingtid (ca. 800-900 e. kr.) og er funnet på Kvarberg nedre i Vågå kommune. Funnet kom samlet inn til museet i 1875 eller 1876. Funnet er representativt for gravfunn fra yngre jernalder samtidig som det har en litt spesiell sammensetning. I tillegg til sverd og spyd som er forholdsvis vanlig inneholder gravfunnet flere gjenstander som er mer sjeldne. Disse gjenstandene kan alle knyttes til hestehold. Hesteutstyr i graver har trolig vært et uttrykk for høy status i vikingtidssamfunnet.

Alle gjenstandene fra graven har rester av det vi kaller glødeskall i overflaten. Dette tyder på at på et tidspunkt har disse gjenstandene blitt kraftig oppvarmet. Dette betyr antagelig at den døde ble kremert sammen med gravgavene, noe som var forholdsvis vanlig i vikingtiden. Det er sannsyn-

lig at alle gjenstandene stammer fra samme grav ettersom de har samme overflatebehandling og omtrent samme datering. Man finner både skjelettgraver og kremasjonsgraver fra vikingtiden, omtrent halvparten av hver. Vi vet ikke om dette er mer eller mindre tilfeldig eller om de ulike gravskikkene kan tyde på ulike religiøse forestillinger i samtiden.

Våpen er, sammen med smykker og visse redskaper, vanlig å finne i graver fra vikingtiden. Mannsgravene kan inneholde ett eller flere våpen med øks, spyd/lanse og sverd som de vanligste typene. Fra blant annet Gulatings- og Frostatingsloven vet vi at det var strenge regler mht bevæpning. Gulatingsloven sier at hver mann skal ha et bestemt våpensett: spyd, skjold og øks – eller spyd, skjold og sverd. Dette er de såkalte folkevåpnene. Det medførte bøter dersom man manglet noen av våpnene. Loven foreskrev videre hvordan ubemidlede skulle skaffe seg våpnene. Øksen var det billigste våpenet, og det første våpen man måtte skaffe seg. Dernest kom spydet, og til sist sverdet. Mye tyder på at disse lovene i alle fall gjaldt tilbake på 900-tallet.

Eneget sverd

Sverdet fra Kvarberg er av en spesiell type. Sverd blir gjerne ordnet typologisk og kronologisk etter formen på hjaltet (håndtaket), og det er ikke funnet andre sverd med denne akkurat hjalteformen i Norge (Petersen

1919). Det har imidlertid så store likheter med andre typer sverd at det kan dateres til første halvdel av 800-tallet, altså tidlig vikingtid. Vi vet ikke om sverdet er produsert i Norge eller om det er importert. Det er i alt funnet 17 sverd fra yngre jernalder i Vågå kommune (Tall hentet fra Kulturhistorisk museums gjenstandsdatabase/Oldsaksamlingens tilvekstkatalog).

I vikingtid ble sverdet først og fremst brukt som et huggvåpen, og var utformet med tanke på dette. Sverdene kunne være med én eller to egger, dette sverdet er enegget. Grepet var tilpasset en hånd og dette gjorde av sverdet fungerte som et huggvåpen. Sverdene ble brukt i nærkamp, mann mot mann og det var viktig å hugge fort og hardt. Det var også viktig å kunne bruke begge hendene like godt og veksle mellom høyre og venstre hånd. Ett hugg fra sverdet kunne påføre motstanderen store skader og det var et effektivt drapsvåpen. Nyere undersøkelser av skjelettet til mannen som ble gravlagt i Gokstadskipet på midten av 800-tallet viser flere huggskader på mannens bein, trolig fra et sverd. Å hugge etter motstanderens bein var en vanlig kampteknikk i vikingtiden.

Spydspiss

Spyd var stikkvåpen og kunne kastes eller brukes i nærkamp. De fleste spydene fra vikingtid manglet mothaker, noe som trolig har gjort de bedre egnet til stikkvåpen. Spydspissen fra Kvarberg er, i likhet med sverdet, av en type som dateres til tidlig vikingtid, altså første del av 800-tallet.

Saks

Saks er en vanlig gjenstandstype å finne i graver fra Vikingtid. Denne saksen er av en type som kalles sauesaks og som har vært i bruk for å klippe ull på sauer frem til nyere tid. Vi finner store sakser som denne fra Kvarberget både i kvinnegraver og i mannsgraver. Saksen fra Kvarberget er av en forholdsvis vanlig type uten spesielle daterbare trekk. Saks var også i bruk i forbindelse med tekstilfremstilling, spinning, søm og veving, men trolig var det de mindre saksene som ble brukt til dette (såkalte broderisakser). De fleste saksene er funnet i kvinnegraver, men det er et forholdsvis vanlig redskap både i manns- og kvinnegraver. De største saksene er som oftest fra mannsgraver mens de minste er fra kvinnegraver. De såkalte broderisaksene, noen med dekor, stammer så å si utelukkende fra kvinnegraver.

Munnbitt/bissel

Munnbitt eller bissel er sammen med andre typer hesteutstyr relativt utbredt i graver fra vikingtid. Som det øvrige hesteutstyret er de fleste bislene er funnet i mannsgraver. Bisselet fra Kvarberg er av en type som man finner både i siste del av merovingertid og vikingtid, altså ca. 700-1000 e.Kr. Bisselet er av typen leddbissel og har en litt uvanlig form med forholdsvis små ringer og 8-tallsformet ledd i midten.

Det var vanlig å gravlegge mennesker med dyr i vikingtid. I Oseberg- og Gokstadgravene fra Vestfold ble det funnet rester av 12 hester i hver grav, i tillegg til okser, hunder og en påfugl (Gokstadgraven).

Rangle og falkrok.

Ranglen fra Kvarberg er i likhet med sverdet og spydet av en eldre type som kan dateres til tidlig vikingtid, altså første halvdel av 800-tallet.

Vi vet ikke sikkert hva rangle og falkrok har vært brukt til. Vi finner disse gjenstandene i forholdsvis rike graver som også inneholder hesteutstyr. Derfor tror man at ranglene har en sammenheng med det øvrige hesteutstyret. I Oseberggraven ble det funnet rangler som var festet til tau, vogn og de såkalte "dyrehodestolpene". Vogner er også avbildet på tekstilene i Osebergfunnet som del av et opptog. Dette tyder på at ranglene og krokene har hatt en rituell betydning, kanskje som en form for musikkinstrumenter brukt i seremonier og opptog.

Remendebeslag

I likhet med bisselet og rangle/falkrok settes også remendebeslaget ofte i sammenheng med seletøy og hest. Remendebeslaget fra Kvarberg består av to doble beslag festet i en oval ring hvori det igjen er festet en rund ring. Dette er en type seletøysbeslag som har vært bruk frem til nyere tid og som kalles *øring*.

Monter IV (første monter på høyre side etter inngangsdøra)

Rydlandfunnet

Gjenstandene som er funnet på gården Rydland i Vågå stammer fra steinalder, jernalder og middelalder og er samlet opp av grunneierne under jordarbeid over en lengre periode. Funnet består av en grønnsteinsøks,

en skiferpil og en flintflekke, alle datert yngre steinalder (omtalt under avsnitt om steinalder). Videre er det funnet en pilspiss og en kniv, begge av jern, et skår av kleberkar som har blitt omgjort til en liten bolle, et stort spinnehjul eller kjerringrokk og seks mindre spinnehjul, hvorav to av sandstein og fire av kleberstein. Pilspissen og kniven av jern er ikke konserverert og det var derfor ikke mulig å stille ut disse to gjenstandene sammen med resten av funnet, men de er likevel kort omtalt nedenfor.

Grønnsteinsøks

Øksa fra Rydland er av finkornet grønnlig mørkegrå bergart. Øksa er av en type som kalles tykknakket, tverrbladet, tverregget og kan løselig dateres til stridsøkskulturen i mellomneolittikum, 2800-2400 f.kr., altså samme periode som øksa fra Pollyodden i Skjåk.

Skiferpil

Pilspissen av skifer er delvis bevart i nedre del og kan som øksa dateres løselig til mellomneolittikum (2000-1800 f. Kr.). I motsetning til øksa er skiferpiler og slapte skifergjenstander generelt forbundet med fennoskandinavisk fangstkultur. Kanskje viser øksen og pilen at det har bodd folk fra ulike folkegrupper i Vågå i løpet av denne perioden?

Flintflekke

Flekken er datert til neolitikum, altså yngre steinalder (4000-1500 f. Kr.). Flekker er avslag som er dannet ved at man slår en stein mot en større flintknoll (kjerne). Avslaget eller flekken har to skarpe egger og kan brukes som skjæreredskap eller bearbeides videre til pilespisser eller andre redskap.

Pilspiss av jern (ikke utstilt)

Pilspiss av jern fra yngre jernalder. Pilspissen har en form som kalles spiss-oval og denne typen pil kan dateres til vikingtid, 800-1000 e.Kr. Piler av denne typen er vanlige i mannsgraver fra vikingtid men vi finner også mange i høyfjellet som løsfunn. De sistnevnt er trolig rester etter villreinjakt. De siste årene har Kulturhistorisk museum fått inn mange piler av denne typen som har blitt funnet i høyfjellet i områder hvor isbreene har smeltet ned. Enkelte av disse pilene har skaffet intakt. Skaftene har vært av tre og kan ha vært opptil 70 cm lange. Pilene har vært surret fast i enden enten med tråd eller annet organisk materiale og mange av skaftene har hatt styrefjær.

Kniv av jern (ikke utstilt)

Kniven er av jern og har en form som daterer den løselig til eldre jernalder (0-500 e. Kr.). Kniven var et viktig redskap da som nå, både i utearbeidet og innarbeidet. Fra yngre jernalder er knivene kjent fra svært mange gravfunn, både fra kvinnegraver og mannsgraver, men et flertall stammer fra mannsgraver. Knivene har hatt skaft som vanligvis har vært laget av et organisk materiale som tre, horn eller bein. I likhet med pilskaftene har dette organiske materialet råtnet bort i de fleste tilfeller.

Skår av kleberkar/skål

Av formen ser vi at den lille skålen av kleber er dannet av et skår av et større kar som har gått i stykker. Gjenbruk av deler fra istykkerslåtte kar er forholdsvis vanlig. Kleberstein er det vanligste materialet for fremstilling av kokekar i vikingtid og tidlig middelalder (se eget avsnitt om kleberstein).

Spinnehjul/kjerringrokk

I "Rydlandfunnet" ble det til sammen funnet 7 spinnehjul hvorav det ene er vesentlig større enn de andre og trolig er det vi kaller en kjerringrokk, nærmere omtalt lengre nede i teksten. Av de seks ordinære spinnehjulene er fire av kleberstein og to av sandstein.

Spinnehjul er en del av håndteinen, et av redskapene som ble brukt i tekstilfremstillingen i jern- og middelalder og frem til nyere tid. Spinnehjul er den gjenstandsgruppen som er vanligst å finne i kvinnegraver fra jernalder. I tillegg er det funnet svært mange løsfunn av spinnehjul som ikke kan dateres. Spinnehjulet var festet på en tein av tre, og fungerte som tyngde for å holde håndteinen stabil (se figur1). Selve spinnehjulet kunne fremstilles i ulike materialer: keramikk/brent leire, horn, metall (bly, bronse), serpentin og rav, men det vanligste var stein; bergart, sandstein og kleberstein. Spinnehjulene kunne ha ulike former, men i vikingtid og middelalder var de fleste forholdsvis enkle uten ornamentikk, med flat eller hvelvet over- og underside. Fordi dette er en vanlig form både i yngre jernalder og middelalder er det umulig å si noe mer om dateringen av spinnehjulene fra Rydland.

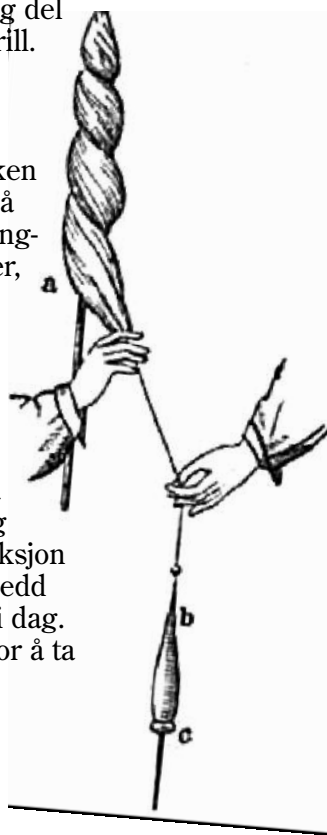
Som nevnt er spinnehjul en av de vanligste redskapstypene i kvinnegraver fra jernalder. Det at så mange kvinner fikk med seg spinnehjul i graven kan tyde på at spinnehjulet hadde en symbolsk rolle. Gravgravene var trolig valgt ut fra bestemte kriterier, men det er sannsynlig at det var gjenstander som var viktig for den avdøde og for samfunnet rundt vedkommende.

Et av spinnehjulene er større enn de andre og er trolig del av en kjerringrokk eller det man kaller svinghjul til drill. Svinghjulet er også av kleberstein. Svinghjulet eller kjerringrokken fungerte som tyngde ved boring i tre.

Størrelsen på kjerringrokker varierer og kjerringrokken fra Rydland er av en forholdsvis liten type. Det er også her vanskelig å si noe eksakt om dateringen da kjerringrokken ikke er funnet sammen med andre gjenstander, men de fleste kjerringrokker som er funnet i graver stammer fra merovingertid eller eldre vikingtid, dvs. ca. 600-900 e.Kr.

Avsluttende kommentar

Utstillingen er et resultat av valg. Det er mange flotte funn som er gjort i Vågå, og utvalget er gjort på bakgrunn av konserveringshensyn, utstillingstema og praktiske hensyn. Vi håper utstillingen vil skape refleksjon rundt fortiden og at tingene vil fungere som et bindeledd mellom fortidens mennekser og de som lever i Vågå i dag. Vi håper også at utstillingen vil føre til økt interesse for å ta vare på fortidens materielle levninger.

Litteratur:

- Hedeager, L. og Østmo, E. 2005 Arkeologisk leksikon. Pax, Oslo.
- Høygård Hofset, E. 1985 Det går i spinn. Forsøk på klassifikasjon av spinnehjul i Rogaland. I: J. R. Næss (red.) Artikkelsamling I. AmS-Skrifter 11. Arkeologisk museum i Stavanger, s. 33-61.
- Myrdal, J. 1982 Jordbruksredskap av jern före år 100. I Fornvännen. Årgang 77.
- Petersen, J. 1919 De norske vikingesverd. En typologisk-kronologisk studie over vikingetidens vaaben. Videnskapsselskapets Skrifter II. Hist.-fil.klasse 1919, 1.
- Petersen, J. 1952 Vikingtidens redskaper. Skrifter utgitt av det Norske Vitenskapsakademie i Oslo. Historisk-filosofisk klasse 2. Oslo.
- Skjølvold, A. 1969. Klebersteinsindustrien i Vikingtiden. Universitetsforlaget, Oslo.

Vagvere i Amerika

Av Eirik Haugen.

En Ulvestad skrev ca 1910 et stort bokverk "Nordmænd i Amerika." De er gruppert etter hjemsted og her kommer lista over Vagvere. Endel har oppgitt Gudbrandsdalen som hjemsted, så det finnes også vagvere under den gruppa. Bokverket finnes bl.a. på Utvandrer-museet på Stange for de som vil granska listene nærmere. Det er vanskelig å skille de store bokstaver I og J, og dette er størst problem når det er brukt som mellombokstav. Endel har forandret noe på sitt gardsnavn, og endel bruker bare farsnavn. Bl.a. er Knut Olsen fra Jeilen og Mathias Thorsen fra Einstulen. De fleste er farmere, men det spenner fra senator til skomaker. Selvfølgelig er ikke Ulvestads liste komplett.

Sammenstilling af norske Sambygninger i Amerika. Waage, Gudbrandsdalen.

Ole E. Aabakken, Gaardbr., Pilot, N. Dak.
Paul J. Ackley, Gaardbr., Pigeon Falls, Wis.
Lars Anderson (Jelle), Gaardbr., Bangor, S. Dak.
Anton Anderson, Gaardbr., Bangor, S. Dak.
Carl Anderson, Gaardbr., Bangor, S. Dak.
Lauritz Anderson, Gaardbr., Bangor, S. Dak.
Martin Anderson, Gaardbr., Bangor, S. Dak.
Otto Anderson, Gaardbr., Bangor, S. Dak.
Iver Amundgaard, Gaardbr., Danvers, Minn.
Ole Aspelund, Gaardbr., Odin, Minn.
Thor Baarstad, Gaardbr., Balley City, N. Dak.
Ole E. Bakken, Gaardbr., Bristol, S. Dak.
Ole J. Bakken, Gaardbr., Godahl, Minn.
Ole P. Bakken, Gaardbr., Summit S. Dak.
Iver Pedersen Berg, Gaardbr., Kenwood, Cal.
Ole Olsen Berg, Gaardbr., Renner, S. Dak.
Stener Berge, Gaardbr., Queen, Minn.
Syver J. Bergum, Gaardbr., Sleepy Eye, Minn.
Jacob S. Bergum, Gaardbr., Valley, Minn.
Braaten, Gaardbr., Galchutt, N. Dak.
Ole Broughton, Gaardbr., Croaker, Va.
E. Blessum, Prest, Bremerton, Wash.
Nils O. Brustuen, Gaardbr., Hegbert, Minn.
Ole P. Brustuen, "Gen. Store", Summit, S. Dak.
O. A. Bue, Prest, Ostrander, Minn.
Peter P. Dahl, Barberer, Minneapolis, Minn.
Ole Ellefsen Berge, Gaardbr., Olga, Minn.
Gustav O. Ellefsen, Gaardbr., Olga, Minn.

Oscar O. Ellefsen, Gaardbr., Olga, Minn.
 Anton O. Ellefsen, Gaardbr., Olga, Minn.
 Hans O. Formo, Gaardbr., Kringen, N. Dak.
 Mikal Fredrickson, Gaardbr., Alexandria, Minn.
 O. Galstad, Smed, Tracy, Minn.
 Hans Hammer, Gaardbr., Odin, Minn.
 Jakob T. Hammer, Gaardbr., Borhell, Wash.
 Bernhard Hanson, Handelsmand, Rochester, Minn.
 Hans R. Hanson, Gaardbr. Minneota, Minn.
 J. P. Hanson (Bjørnstad), Gaardbr., Strum, Wis.
 Paul C. Hareldstad, Gaardbr., Auburn, Wis.
 Ole Olsen Haugen, Gaardbr., Willtovn, Wash.
 S. O. Heidal, Prest, Radcliffe, Ia.
 Johan C. Hole (fra Staae), Gaardbr., Mc Intosh, Minn.
 John O. Holen, Kjøbmand, StillwaterMinn.
 Hans O. Hølmoe, Gaardbr., Colman, S. Dak.
 Mrs. R. J. Hong, Lærerinde, Parkland, Wash.
 Thorstein O. Horten, Gaardbr., Renner, S. Dak.
 Johan Iverson, Section Formand, Englevale, N. D.
 Ole Iverson, - . Oakes, N. Dak.
 Adrew Johnson, Gaardbr., Cooperstown, N. Dak.
 Ole Johnson (Bakken), Gaardbr., Rapidan, Minn.
 O. Jukulen, Gaardbr., Godahl, Minn.
 Knudt Kleven, Gaardbr., Twin Balley, Minn.
 Ole Hansen Kleven, Gaardbr., Norhtfield, Wis.
 Paul Kolstad, Snedker, Detroit, Minn.
 Ole Knudsen, Gaardbr., Dwight, N. Dak.
 John H. Lee, Gaardbr., Aberdeen, S. Dak.
 Hans Leen, Gaardbr., Essington, S. Dak.
 Ole Lilleengen, Gaardbr., Brocket, N. Dak.
 Ole Larsen Lunde, Skomager, Ogden City, Utah.
 Isak Lovli, Gaardbr., Queen, Minn.
 Ole Larsen (Tesnæsset), Gaardbr., Bernon, S. Dak.
 John Matestad, Gaardbr., Odin , Minn.
 Hans Mo (Vaagemo) , Bankier, Sleepy Eye, Minn.
 Knud E. Mo (do.) , Bankier, Springfield, Minn.
 Ole Hanson Moen , Gaardbr., Hoffman, Minn.
 Andrew Molde, Møbelforretning, Little Falls, Minn.
 Paul Nelson Skorvangen, Gaardbr., Brocket, N. Dak.
 Fredrik Olson, Gaardbr., Dwight, N. Dak.
 Hans P. Olson, Gaardbr., Summit, S. Dak.
 Hans Olson, Gaardbr., Brocket, N. Dak.
 Knut Olsen, Gaardbr., Brocket, N. Dak.
 Arne Ostrem, Gaardbr., Moorhead, Minn.
 Ole O. Ostrem, Snedker, Rockford, Ill.
 Anders Paulson, Gaardbr., Milltown, Wash.
 Anton Paulson, Gaardbr., Milnor, N. Dak.
 Knute H. Paulson, Gaardbr., Vashon, Wash.
 Nels H. Paulson, Gaardbr., Vashon, Wash.

Ole Paulson, Gaardbr., Milltown, Wash.
 Ole Paulsen, Gaardbr., Summit, S. Dak.
 Paul Paulsen, Gaardbr., Milltown, Wash.
 Peder H. Paulson, Gaardbr., Vashon, Wash.
 Iver Peterson, Gaardbr., Frankfort, Mich.
 John Peterson, Gaardbr., Walnut Grove, Minn.
 Paal Pederson, Gaardbr., Milnor, N. Dak.
 Peder Pederson, Snedker, Frankfort, Wis.
 Kristian Prestgard, Redaktør, Decorah, Ia.
 August Reymert, Advokat, New York, N.Y.
 Thorvald Reymert +, Skifteretsdommer, Burnett Co., Wis.
 Anders E. Rockvog (Rakvaag), Gaardbr., Artichoke, Minn.
 Hans O. Running, Gaardbr., Summit, S. Dak.
 Hans O. Rustan, Gaardbr., Queen, Minn.
 Nels J. Rusten, Gaardbr., Rock Dell, Minn.
 Peder O. Rusten, Gaardbr., Hanska, Minn.
 Hans Hanson Sandbo, Gaardbr., Tracy, Minn.
 Hans E. Sannes, Gaardbr., Hegbert, Minn.
 Thore Pedersen Schjesvold, fhv. Prest – og Borgerkrigsveteran, Rice lake, Wis.
 Otto P. Schedold, Gaardbr., Rice Lake, Wis.
 Anders Shellum, Gaardbr., Godahl, Minn.
 Jacob Shellum, Gaardbr., Godahl, Minn.
 Iver E. Shelly, Gladstone, Mich. Fhv. Bestyrer U.S. Land Office, Devils Lake, N. Dak.
 Thor Svee, Gaardbr., Perth, N. Dak.
 Anton O. Skesvold, Gaardbr., Brocket, N. Dak.
 Ole O. Skesvold, Gaardbr., Brocket, N. Dak.

Hans Sonsting, Gaardbr., Roseau, Minn.
 Ole J. Sonsting, Gaardbr., Roseau, Minn.
 Andrew J. Stade, Devils Lake, N. Dak. ; Statssenator.
 Anders Stockstad, Sr., Gaardbr., Sleepy Eye, Minn.
 Anders Stockstad, Jr., Gaardbr., Sleepy Eye, Minn.
 Hans Stockstad, Gaardbr., Sleepy Eye, Minn.
 A. A. Stockstad, Gaardbr., Milnor, N. Dak.
 Anton Paulsen Stockstad, Gaardbr., Milnor, Minn.
 Hans O. Stockstad, Gaardbr., Crystal, N. Dak.
 Peter A. Stockstad, Gaardbr., Milnor, N. Dak.
 Iversen, Stockstad, Gaardbr., Linden, Minn.
 Ole H. Steen, Gaardbr., Brookings, S. Dak.
 Paul I. Storvik, assist. Postmester, Sterling, Ark.
 Syver Syverson, Gaardbr., Plano, N.dak.
 Ole Syverson, Gaardbr., Plano, N. Dak.
 Ellef. H. Sørlien, Granite Falls, Minn. ; Co. Kasserer.
 Ole H. Sørlien, "Real Estate"- Forretning, Granite Falls, Minn.
 Theodor Sørlien, Postmester, Granite Falls, Minn.
 Jakob H. Sønsteng, Gaardbr., Roseau, Minn.
 Markus P. Svingen, Gaardbr., Kringen, N. Dak.
 Hans L. Tesnes, Gaardbr. Bernon. S. Dak.
 Hans Teigen, Gaardbr., Lakota, N. Dak.
 Hans O. Tufte, Gaardbr., Brooings, S. Dak.
 E. S. Thorsgaard, Gaardbr., Summit, S. Dak.
 Mathias Thorson, Gaardbr., Brocket, N. Dak.
 Carl O. Tolstad, Gaardbr., Rogers, N. Dak.
 Anders L. Tesnes, Gaardbr., Bernon, S. Dak.

*Frå Benson, Minnesota, frå Ole K. Stokstad. Størst-Ola var bror til
 kunstmålaren med same namn som såleis vart kalla minst-Ola.
 Utlån Pål Arne Snerle.*

17. maivesten i Jutulheimen

Av Kirsti Krekling

*Den 17de Mai blev Frihedens Palme Plantet på Norriges Fjeldfaste Grund
Conrad N. Schwach*

Jutulheimen har ein særskild vest i samlingane – ein såkalla 17.-maivest. Han er småmønstra og laga av ein relativt ordinær silke kvalitet i mørk blått og grønt: på ein bautastein er motivet VII MAI innhogd. På steinen sit ein fugl med spreidde vengar omgitt av ein strålekrans. Kanskje sit han i soloppgangen? Nederste del av mønstret er to greiner som kryssar kvarandre – den eine av gran og den andre av bjørk. Liknande vestar av den same tykkvaliteten er kjent frå museum i Trondheim (2), Drammen (1) og Oslo (1). Alle er dokumenterte, men opphavet til vågåvesten er ukjent.

Vesten Jutulheimen eig, har framstykke som skrånar nokså svakt ned midt framme. Han har sjalskrage som står opp bak, er lukka med seks trekte knappar og har ei lita lomme på kvar side. Ryggen er sauma av linstoff. Vesten har ikkje særlege merke etter å vera brukt særleg ofte.

Kvar silken kjem frå er eit opi spørsmål. Det er tvilsamt at han er voven her i landet, sjølv om det kan ha vori profesjonelle damaskvevarar her før Marie Valeur starta vevskulen sin i Trondheim i 1850-åra. At silken er svensk, kan sikkert utelukkast i og med at tyet signaliserer ei politisk oppfatning, og at feiringa av 17. mai vart sett på som opprørsk. Det kan nemnast at Danmark hadde fire fabrikantar av silkety i 1821. Ellers kan det tenkast at materialet er produsert i England eller Tyskland.

Vestane er kjende frå 1826 – to år etter at det første 17.-maitoget gjekk i Trondheim. I tida mellom 1827 og 1831 averterte fem kjøpmenn i hovudstaden det særskilde silketyet og ferdige vestar til sals, og avisene har fleire annonsar med etterlysingar frå personar som vil kjøpa vestar.

Datering av eit slikt plagg utan opplysningar er usikker. Dei andre vestane som er kjende, skriv seg frå 1820- og 1830-åra. Dei har i hovudsak tilhøyrd velståande handverkarar, kjøpmenn og stortingsmenn. Ein av vestane er gjennom munnleg tradisjon knytta til diktaren Henrik Wergeland.

Korleis denne 17.-maivesten har komi til Vågå, er ei interessant oppgåve å finna svaret på. Kanskje finnest fleire liknande plagg i området?

Foto: Bjørg Schultz.

Vassvegar - gamle kulturminne

Tekst frå utstilling av kart over vassvegar. Ved Knut Raastad

Lang historie

Kunstig vatning spela ei stor rolle for jordbruket alt i oldtida, i Egypt og Irak fleire tusen år attende. Overrisling er vanleg over store delar av verda, vatnet blir leia frå elver og demningar med kanalar som spreier vatnet ut over store område. Store jordbruksareal i Iran og sentral-Asia vart lagt øyde på 1200-talet etter at mongolane med Djengis Kahn øydela dei omfattande vatningssystema.

Han vil eg rose,

Han som, når sola har steikt eng og åker, vil lokke ei kjelde ned frå høgt oppi fjella som kronar dei skrånande lier.

Brusande fell ho ned mellom glatte og blenkjande steinar, for med sin svalande drykk å sløkkje tyrsten som jorda kjenner.

Vergil, romersk lyrikar f. 70 f. Kr.

H. F. Hiorthøy 1781:

Kva som ved åkerbruket er mest vanskeleg, men likevel mest fordelaktig, er den langvarige vatninga, som i ein del prestegjeld især i Lom, Lesja og Vågå er i bruk, der dei med store vanskar og ofte frå langt bortliggjande stader leier vatnet dels i renner lagt over jorda, dels i grøyfter til åkrane. I kvar åker blir det vidare gjort små renner eller grøyfter, der vatnet blir leia.

To eller tre personar om dagen, men især om eftan, spreier vatnet frå desse grøyfter, frå den eine til den andre stad over heile åkeren. Det blir brukt spader eller skuffer som er særleg innretta til dette. I tørre somrar fortset slik arbeid alltid til åkeren skyt. Imidlertid veit dei å flytja forsiktig med deira vassskyffel frå ei lita grøyft i åkeren til ei anna for å spreie vatnet utan å trakke ned kornet som er oppkome. Så når åkeren er skote i aks, kan ein neppe sjå korkje vassgrøyftene eller dei gangane, som vassrennene har gjort i åkrane, men det som blir nedtrakka blir erstatta att med vatnets hjelp, så åkeren står overflødig tjukk og skjønn.

Dei som ikkje har anledning til å få vatn, dei har vel mindre arbeid. Men dei er og i mindre grad forvissa om ein fruktbar haust, utan så er at det kjem tilstrekkeleg regn, især ved St. Hans tider, da kornet skal skyte aks.

Svært viktig - konflikt

Vatnet og vassvegane var så viktige at dei kunne skape konflikter. I rettargang frå 1681 ser det ut til at Ulsbu har lagt inn jord og flytt hafeller, og at dette hadde kome i konflikt med råk og vassveg til Valde. Jon Ulsbu skulle betale sakskostnader og måtte lova å ikkje hindre vatningsvatnet deira, men heller hjelpe det fram. Eli Valbjør vitna om at Valde hadde rett frå den nørdrre bekk Senda.

Same året er det sak mellom Berge og Valde. Imbert og Jon valde hadde skade på kornet fordi dei ikkje fekk fram vatnet, medan Nils Berge hevda at trotaka til Valde-karane lak og gjorde stor skade. Eit år skulle Imbert Valle ha slept på så mykje vatn at det braut åker. Det vart forlik: *Valde-mennene skal la vatnet sitt gå over Berge-jordet når det ikkje kan følgje felles vassveg, dei skal halde så gode trolag at Berge-jorda ikkje tek skade og ha tilsyn med dei. Berge-mennene skal fyrst ha det vatnet dei treng før andre får noko. Etter dette let Imbert Valde falle si tiltale mot Nils Berge for avlingsskade.*

Vass-Per

I Vågåmo kjem vatnet frå Finna. I Nordherad er det bekkene frå inne i fjellet som er kjeldene, så som nørdrre og søre Tverråa, Svarthåmår-bekken, nørde og søre Åa og Dipra. Eit stort anlegg er Dippertjønn-demminga og storveita frå der, etter Ivar Vetlesæter var det bestefar hans Ivar Vetlesæter (1848-1924) og Ola Rustom (1838-1921) som mura demminga og grov veita medan gardbrukarane var med og kjørde til stein og fyllmasse. Ellers har store anlegg i Nordherad vore knytt opp mot Peder Dagsgardsoygard "Vass-Per" frå Skjåk (1781-1846). Felleseveita skal vera stikka av han, ho kjem frå bak Skaehøa og går framover heile Nordheringslia og er om lag ei og ei halv mil lang. Etter at han fekk fram vatnet konkurrerte lensmann Walle på Fellese med Loms-prestgarden om å dyrke mest korn i Ottadalen, målet var ei tønne korn (139 liter, 90 kg) for kvar dag i året.

Kartet for Nordherad

viser dei fleste vassvegane frå inne i fjellet: Felleseveita, Kvarbergsveita, Valbjørsveita, Storveita frå Dippertjønn til Svarthåmårbekken, Veita frå Reinskyrkja til Holfonna, Vetlsæterveita, Ulsandveita, Nebbnesveita, Trælvikveita

Det var også veit frå innanfor Trolldals-kampen til Sandviken

Nede i grenda var det veiter og trotak utover til alle bruka. Frå Åa ovanfor Aabakken var det uttak av mange vassveiter til gardane lenger nede. Vistegardane hadde felles veit og det same hadde dei andre gardane som er delte i oppigard, nigard, sygard og nordgard. Dette har samanheng med at det var teigblanding, og vatnet skulle fram til jordstykke som låg om einannan. Men samtidig tyder dette på at vassvegane er frå før gardane vart delte.

Kjelder:Olav Svestad og Jon Kolden 1996:
Vassveigar i Lom

Ola Grøslund – sagt og skrivi gjennom ti'in 1997:

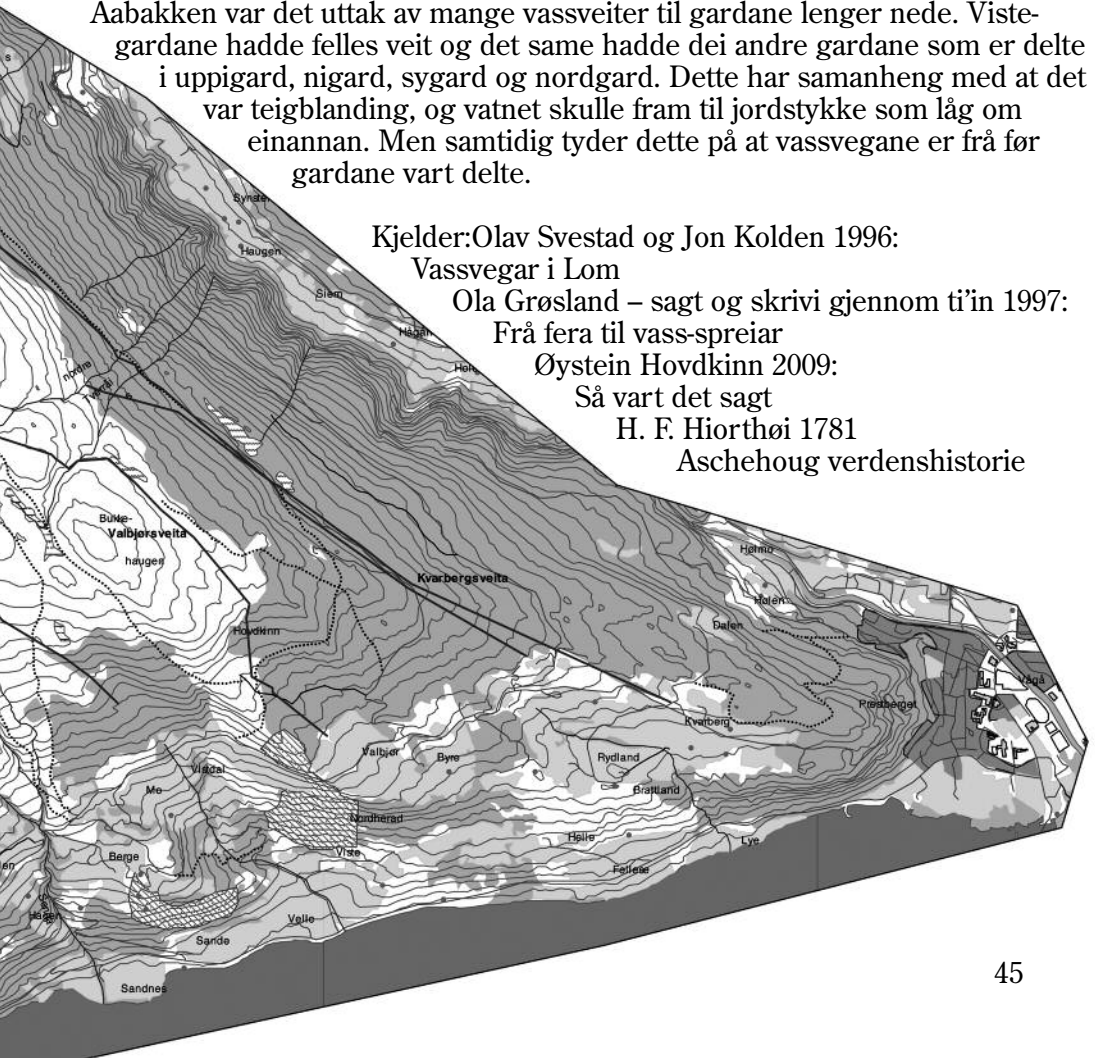
Frå fera til vass-spreiar

Øystein Hovdkinn 2009:

Så vart det sagt

H. F. Hiorthøi 1781

Aschehoug verdenshistorie

Nordherad i målarkunsten

Ved Knut Raastad

*Der kom stiltfærdig ned fra heien
et trist og faameldt lite tog,
som synest dreiet ut på veien
av haarde bud i skjebnens bok.
De stevnet ei i lyse drømmen,
mot store idealer frem.
De stengte ute tårestømmen,
sin dør til det forlatte hjem*
Ukjend forfatter.

Dikt skrivi til måleriet "Utvandrere" av G. Wentzel der motivet er frå Nordherad.

"Vågå-sommaren 1894" er eit kjendt begrep i målarkunsten, sentralt i dette stod Kristen Holbø. Også i seinare perioder var det mange som kom til Vågå og måla. Det var særleg Halvdan Holbø og miljøet rundt han som drog fleire målarar til Vågå. I samband med kulturminnearrangement i Nordherad i september 2009 var det måleriutstilling i Jutulheimen med motiv frå Nordherad. Kunstnarane som var representert på utstillinga var desse:

Gustav Wentzel 1859-1927, 150-årsjubileum i 2009. Frå Oslo, budde i Asker, i Vågå 1902-1904 og 1913-1920 (på Kvarberg, Sve og Sandbu) og til slutt i Lom. Studerte i Oslo og Paris. Refusert bilete frå Christiania Kunstforening *Snekkersvennen* (1881) førte til opprettinga av Høstutstillingen. Representert i Nasjonalgalleriet.

Jo Visdal 1861-1923, frå Nordherad, budde i Asker. Bilethauggar, studerte i Oslo og Paris. Deltok på Høstutstillingen, mange kjende skulpturar etter seg.

Kristen Holbø 1869-1953. Frå Vågå, flytte til Lillehammer i 1912. Studerte i Oslo og København. Måla mykje i Vågå. Representert i Nasjonalgalleriet.

Aasmund Esval 1889-1971. Frå Nes på Romerike. Studerte i Oslo og Paris. Heldt til på Helle. Representert i Nasjonalgalleriet.
Hjalmar Kristian Haalke 1894-1964, frå Trondheim, seinare i Oslo og Lillehammer. Studerte i Oslo og Paris. Deltok på Høstutstillingen og

Den norske utstillinga i Paris. Heldt mykje til på Helle og nordgard Viste. Representert i Nasjonalgalleriet.

Tor Hermod Refsum 1894-1981, frå Oslo, budde ei tid i Ringebu. Studerte i Oslo og Paris. Var svært mykje i Gudbrandsdalen og måla mykje frå Vågå. Skreiv "Gudbrandsdalen og malerne" 1948. Heldt til på Blessom. Representert i Nasjonalgalleriet.

Knut Ljøsne, 1895-1963. Lærer på Midtli i Nordherad 1919-1937, seinare i Vågåmo. Far til Halvdan Ljøsne 1929-2006 som var professor og rektor ved Kunstakademiet. Halvdan er representert i Nasjonalgalleriet.

Ville Aarseth 1899-1985, frå Oslo. Studerte i Paris. Hadde hytte i Jordet og Gjelbakken i Nordherad. Representert i Nasjonalgalleriet.

Olav Hanslin 1903-1991, Lalm. Studerte i Oslo og Paris. Bilethauggar og dreiv med klebberindustri. Deltok på Høstutstillingen, fyrste gong i 1923 og også i 1980.

Halvdan Holbø 1907-1995. Frå Vågå, seinare Lillehammer. Utdanning frå Oslo og Paris. Måla mykje frå Vågå. Representert på Nasjonalgalleriet.

Trygve Håkenstad 1913-1993, Vågå. Studerte i Lillehammer og Oslo. Deltok på Høstutstillingen.

Edmund Ree 1920-2005, frå Jeløya ved Moss. Studerte i Oslo. Budde ei tid ved Osensjøen, men seinare attende til Jeløya. Heldt mykje til på nigard Kvarberg og nigard Berge i Nordherad.

Kari Ryen 1934-, frå Vågå. Studerte i Oslo og Firenze. Mange gonger på Høstutstillingen.

Leif Stølen -2006, frå Trøndelag. Var mykje i Vågå i 1940-åra, heldt til på Valbjør.

Nils Valde , 1903-1984, Nordherad, gardbrukar

Jehans Holbø, 1915-, Vågå, gardbrukar

Bjørn Valde Aasheim, 1920-1903, Vågå, handverkar

*"Utvandrere" av G. Wentzel med motiv frå Nordherad.
Frå boka Gustav Wentzel av Kitty Wentzel, utgjeve av Haukdalen kunstnarheim 2009.*

Brevveksling mellom Theodor Caspari og Ivar Kleiven

I samband med at Haldis Buer Starnes planlegg biografi om Theodor Caspari har Vågå Historielag sendt henne ein del informasjon frå Vågå. Her følgjer noko av korrespondansa mellom Caspari og Ivar Kleiven som ligg i Norddalsarkivet. Brev fra Caspari er dei originale breva som Kleiven har motteke, medan det Kleiven har skrivi er kladd for brev han skal skrive. Det er Tor Stallvik som har skrivi av dei handskrivne breva.

Industig 32III 27/2 05

Hr Ivar Kleiven!

Tillad mig en personlig Henvendelse: Jeg er paa det nærmeste færdig med en Høifjeldsbog – en Livsskildring fra 1840-50 Aarene af det ensomme Jæger og Fiskerliv Vaageværinger og Engelskmænd ved den tid førte i Jotunheimen.

En af mine Hovedpersoner, dog ikke den centrale Forgrundsfigur – er Jo Gjende, deres afdøde Fars gamle Ven.

Saa forholdsvis let det har været mig at tegne hans Karakter paa Grundlag af Barths og andres Meddelelser, saa vanskelig falder det mig at finde den ydre sproglige Form.

Jeg kan nemlig ikke Vaagemaal, og Vaagemaal synes jeg Jo Gjende maa tale – Han kan ikke som Peer Gynt i Ibsens Drama – snakke paa norsk Rigsmaal.

Her staar jeg aldels ved Sagen: Kan og vil De – selvfølgelig mod Honorar – oversætte for mig de Partier af Bogen, hvor "han optræder talende."

Det bli ikke noget vidløftig Arbeide.

Kunde De ogsaa samtidig gi mig Vink, om og hvorvidt jeg har truffet den folkelige Udtryksmaade og for øvrig meddele mig et eller andet, jeg ikke kjender til Jo Gjendes Karakteristikk, saa var jeg Dem endda mer taknemlig.

Jeg finder da at burde bemerke, at jeg ikke helt igjennem anser mig forpligtet til at holde den historiske Jo Gjende-Karakter.

Lidt "licentio poetica" maa en Forfatter ha Lov at omende.

Jeg skal i disse Dage læse deres "Sægner fra Vaagaa", som jeg paa grund af Omstendighederne endnu ikke er kommen over. Kanske den indeholder noget af Nytte for mig.

For det Tilfælde De altsaa venligst kan og vil hjælpe meg, skal jeg snarest mulig sende Dem de to Afsnit, det gjælder. Det tredje (og sidste) skal følge udpaa Vaaren. Det er endnu ikke skrevet. I Haab om et imødekomende Svar.

Deres ærbødigst forbundne
Theodor Caspari

Til Kleiven blev bladet bragt en gang hver fjortende dag, helst av en eller annen tilfeldig høi- eller vedkjører. «Så fann han far fram glasaugo sine», eller vesle Ivar leste for jentene om danskekrigen og den amerikanske borgerkrig. Bare «Gammal-Per» gav ein fa'n i avisen og heldt seg til alnakka, «aspektarane, måneskifte og verspådmane.»

Og endelig holdt også *brevskrivningen* så smått sitt inntog i bygden. Det var amerikafarerne og brevene fra utvandrerne som gjorde begynnelsen. Men *svare* på disse brever, ja, det var ikke hver manns sak. Da måtte nok Knut Skulin hentes;

men han var jo ikke alltid å finne, og så — smått om senn — blev den 15—16-årige Ivar «brevmakaren» i bygden. Han hadde like fra sitt åttende år hatt slik urimelig hug til å skrive brever, og til rettledning fikk han lånt alle de brever far hans hadde liggende av alle slags. «Eg øvde meg kvar ein stund å taka att handskrifti åt «gamle Lundh» og lensmannen, og so hadde det komi ut i grendi, at eg var brevsynt vortin, og i dei tre komande åri var det eg, som var den faste skrivaren i grendi. Det kan nok vera, det gjorde sitt, at eg aldri tok nokor betaling for arbeide.» —

Jeg tror man skal lete efter en mer humørfylt og elskverdig skildring enn denne gutten Ivar Kleivens fortelling om sin brevvirksomhet i slutningen av 1660-årene. Av formularboken hadde han lært at hvert brev skulde ha tre bolker: «Inngang, hovudinnhold og slutnad.» Men hvorledes greie denne inndeling, når en forstyrret kjerring kom og vilde ha «daktera ihop eit brev til sonen sin i Amerika? «Ja, kjerringane dei kan vera ei Guds straff her på jora. Til eksempel ho Guri,

Sigrid i min bok «Vildren».

Vågå-jente som Caspari meinte var levande modell for Sigrid i boka hans Vildren frå 1905.

Industrig 32 III

Hr Ivar Kleiven!

I det jeg herved sender Dem Manuscriptet til 2 af "Vildrens" Afsnit (2dre og 3die) skal jeg, fordi det kanske vil være Dem til Veiledning ved Oversættelsen, gi dem Gangen i min Bog:

Der optræder i Bogen kun fire Personer: 1) Jo Gjende, 2) Ivar en ung Bondestudent fra Vaage, 3) Engelskmanden Th Rathbone (Navnet vil bli et andet) og 4) Nils Baltasar (Zægbr) en gammel Hesteleiter.

Af disse fire er Ivar min Hovedperson og Helt. Det er hans Sjæleliv i de 15 Aar han opholder sig i Fjeldet (1845 til 60) jeg har sat mig fore at tegne.

Han er Søn af en velstaaende Bonde i Vaage – Samme Høst, som han reiser ned til Christiania for at tage Artium næste Sommer, har han hemmelig forlovet sig med en mindre bemidlet Gaardbrugers Datter – Sigrid. Det er hans Hensigt at studere Theologi og bli Prest.

Da han som nybagt Student kommer tilbage har Sigrid, tvungen dertil af sin pietistiske Mor forlovet sig med den pietistiske Capellan i Vaage. Moderen har nemlig holdt de to Elskende (Sigris og Ivars) Breve tilbage.

Sorgen over denne Kuldkastelse af hans Fremstidsplaner driver Ivar til at tage imod Jo Gjendes Opfordring om at tage tilfjelds. Her kommer han nu i Løbet af et Par Aar saaledes under Jo Gjendes Paavirkning, at hele hans Livssyn forandres. Theologien opgir han. Ja, selv efterat han faar vide, at Kapellanen Aaret efter har hævet sin Forlovelse, og at han atter kan knytte Forbindelsen med Sigrid – kan han ikke besemme sig. Han elsker hende fremdeles som hun ham, men Stolhed, Trods, Jo Gjendes Paavirkning, lukker han Mund og hindrer ham i at prøve sin egen Lykke.

Saa blir han da gaende der paa sin Fars Gaard. Det blir lidet eller intet af med Gaardsstellet. Dels ligger det ikke for ham, dels er han svag af Helbred (kleint Hjerte).

Saa meget desmere gaar han op i Høifjeldet, som Jo Gjende har lært ham at elske. Han faar sig en Hytte ved Leirungen og tilbringer nær de fire Maaneder af Aaret i Ensomhed, fisker og drømmer – gaar op i Naturen. Han er egentlig en Digternatur, som Jo Gjende en Filosof.

Lidt efter lidt blir han en Særling – ensom og uforstaaet af sine Sambygdinger. Ja selv Jo Gjende, saa trækker han sig tilbage fra'n, da Ivar i sin Trang til at ha en personlig Gud at tale til – henfalder til en gammeltestamentlig Dyrkelse af Yehova med Ofringer paa Bjergtoppene (altsaa ligefrem paa Grænden af Sindssyge)

2) Om Jo Gjende behøver jeg ikke nærmere at udtale mig. Jeg har i det væsentlige opfattet og gengit ham i Overensstemmelse med Barts og deres Skildring; men samtidig vistnok retoucheret og flalteret(?) Billedet saa meget som nødvendig var i en saadan Bog.

Den virkelige Jo Gjende har vistnok været en betydelig simplere og raaere Natur end han er i min Bog. Hos mig har han verken Lov til at drikke eller bande. I Virkeligheden kunde han nok gjøre begge dele – drikke kanske da bare ved ganske enkelte Leiligheder.

3) Engelskmanden er en fri Komposition. De Rettelser som forekommer i Manuscriptet er besørget af en engelsk Ven.

4) Nils Baltasar – en aandelig Tremening af "Firkanten" er ligesaa fri Komposition.

Bogen er helt igjennem skrevet i Dagbogs form og den eneste mulige form for et saadant Arbeide.

Som De vil se har jeg her og der fornøiet mig med at sætte ind nogle sproglige Gloser. Det har bare været til Privat fornøielse – for at inspirere mig selv – jeg er helt udenfor Vaagemaal som Landsmaal, og det Maal jeg her og der har lovet er vistnok det rene Kaudervælsk.

Endnu et: Brugte ikke Jo Gjende, nar han citerede Holberg, eller Wolney at citere paa deres (H, og W.'s) Sprog? I saafald trænger altsaa angjældende Citater hos mig ikke Omsætning.

Min Bog, hvorpaa der nu kun mangler en 30-40 trykte Sider heder altsaa: "Vildren", et Livsbillede fra Høifjeldet. Naar jeg i Mai eller juni sender Dem det tredje Afsnit (Vinteroplevelser fra Brorusten og Gjende) og de faar Oversigt over Arbeidets Omfang er De kanske saa venlig at meddele mig deres Honorarvilkaar.

Deres ærbødigt forbundne
Th Caspari

Jeg har ladt hver anden side aaben til deres "Omsætning" – om de venligst vil sætte den lige ut for min Tekst.

Industig 32III 27/6 05

H Ivar Kleiven.

Jeg staar i Begreb med at reise tilfjelds, men vilde forinden gjerne ha Vished for, at den Sum (40 kr) jeg tilod mig at sende Dem som Honorar for deres Oversættelsesarbeide –er kommen Dem ihænde.

Derfor disse Linier.

Jeg har merket deres sidste Brev, hvori De har git Deres nøiagtige Adresse. Haaber at ikke den Ostændighed, at jeg have adresserede: Vaage, har forsinket Brevet.

Hva Honorarvilkaaret angaar, da gjentar jeg, at jeg befulgte samme Vurdering, som Boghandler Parmann anvendt ligeoverfor mig.

Deres Oversættelse anslaar jeg til høist 1 ? trykt Ark. Mit Oversættelsesarbeide var paa 12 Ark, heraf mindst 12 Sider Vers. Herfor fik jeg 300 Kroner. De vil heraf se, at 40 Kr for 1 ? Ark er en noget minde-
lige Beregning.

Skulde de imidlertid finde, at Honoraret ikke svarer til deres Arbeide, saa er jeg med Fornøielse villig til at forhøie det. Jeg har altid anset det som en Æressag, at gi enhver, der paa en eller anden Maade yder mig Tjeneste fuld Valuta for Arbeidet.

Vær altsaa saa venlig pr Omgaaende at udtale deres Mening – ganske aabent.

Og saa er jeg saa fri at bede Dem at oversætte for mig følgende Replikk som jeg glemte at understryge:

”Jomæn er ’u vaagnet nu! Hør hvor vidunderlig han messer til Ottesang! Du faar vent og sa, hvordan det starr sig, Ivar!” – (Tales om Mr Rathbone)

Jeg vil, naar Korrekturens Tid kommer forelægge Dem en Del smaa Detaljer – (et og andet Ord og Udtryk, som muligvis kunde ændres.)

Med venlig Hilsen
Th Caspari

Industrig 32III 9/10 05

Hr Ivar Kleiven.

Korrekturlæsningen paa min Bog "Vildren" begynte i disse Dage, og jeg benyttet mig med glæde af deres venlige Tilbud om at være mig behjælpelig ved Arbeidet.

Men kun paa en Betingelse at De tar Dem betalt – og rettskaffent betalt for Arbeidet.

Jeg beklager meget at jeg ikke i vaares tvang Dem til at stille Honorarvilkaarene.

Den som har haft Arbeidet, ved alene at vurdere, hva det har kostet ham.

Altsaa vær saa venlig at stille deres Krav. I Erkjendelsen af, at min Beregning muligvis har været feilagtig – maa De gjerne ta det igjen nu.

Jeg ved ikke om De er i Christiania eller i Vaage, men sender dog Brevet til sidstnævnte Bygd.

Vil De ved samme Leilighed venligst oversætte følgende Tirade: "Jamæn er 'u vaagnet nu. Hør hvor veonderlig 'u messer til Otteang."

Jeg maa bede Dem opgi deres Adresse pr Omgaaende da det haster.

Ærbødigst
Th Caspari

Ivar Kleiven har notert på brevet:

Det kan berre(?) hende han er vaka no. Høyr kor viunderlig syng morgo-messe

På baksida:

I dag er jeg paa Reise ind til Kr.ania og fik nettopp deres Brev ved Afreisen. Det skal være mig en Fornøielse at være dem behjælpelig med Korrekturen paa Vaagaamaale i deres Bog, som jeg jo før har lovet. Dette vil nok blive et baade litet og let Arbeide som jeg meget gjerne vilde gjøre uden Betaling, men naar de absolutt vil honorere mig, saa skal vi nok blive enige om Summen. Jeg tenker 10 kr. vil være meget rundelig Betaling, og ser jeg at Arbeidet blir en Ubetydelighed sier vi kr. 5. Tro for al Ting ikke at Honoraret for (smaating?) arb i Vaar var snaut – overladt til mig vilde jeg ikke forlangt saameget som jeg fik. Min Adresse er Ullevoldsv. 51II.

Ærb
I K

— —(?) maa jeg ved Uagtsomhed have sprunget over – da jeg ikke hugser Forbindelsen med det følg. Nøyagtigt, kan det være efterf. Overs. Ikke er den bedste, men det vil jo kunne rettes paa ved Korrekturen

Kapellaner i Vågå sogn

Av Gunnar Ottosen.

Kapellan: Opprinnelig en prest i et kapell. Var vanligvis en prest i en menighet som ikke er sogneprest, men arbeider sammen med han.

Har funnet tre forskjellige benevnelser av kapellaner:

Residerende kapellan (res.kap.): Sideordnet stilling til sognepresten

Kalls kapellan (k.kap.): Underordnet stilling til sognepresten

Personlig kapellan (pers.kap.): Underordnet stilling til sognepresten

Kapellan (kap.): Mulig forenkling av ovennevnte?

1. Erik Christopherssøn Glad pers.kap. 1618-1619.

Erik Glad var født ca 1590, trolig i Øyer, og eldste sønn av Christopher Erikssøn Glad, som var prest i Vågå 1598-1619. Erik Glad var student i København i 1611, der han tok sin embetseksamen. Han kom til Vågå i 1618, og var personlig kapellan hos sin far til 1619, da han overtok prestegjerningen den 8. september s.å. Det er ikke nevnt at han var gift, og han døde trolig i Vågå i 1627.

2. Thue Aukesen/Aagesen Bahr, pers.kap. 1621-1623.

3. Christen Bertelsen Mule, pers.kap. 1624-1627.

Christen Mule var født 1600 og døde i Vågå våren 1643. Han kom som personlig kapellan til Vågå i 1624, hos daværende sogneprest Erik Chr. Glad. Da Glad døde i 1627, ble Mule utnevnt til sogneprest i Vågå 25. juni 1627.

4. Christen Jensen Wincke, kap. 1649-1669.

Wincke kom til Vågå som kapellan 5.5. 1649. I 1662 ble han utlagt til barnefar i en farskapssak. Han nektet for dette ved sak i Vågå 15.9. 1662, men ble dømt. I 1666 ble han ilagt bøter av "Domskapitlet", og først 22.5. 1669 fikk han kongelig absolution og tillatelse til nytt kall.

5. Ahasverus Andersen Post, pers.kap. 1662-1668.

6. Eggert Christenssøn Stockfleth, pers.kap. ?-1667.

Han var født 1635 og døde i Vågå 1681. Eggert Stockfleth kom som personlig kapellan hos presten Glostrup i Vågå. Da Glostrup døde i 1667, overtok Stockfleth embetet.

Sør-Stae om lag 1960. Utlån frå Sande.

7. Henning Sigvardsen Munch, pers.kap. 1673-1681.

Henning Munch var født på Lesja i 1646 og døde i Vågå februar 1694. Han kom til Vågå som personlig kapellan "med succession" hos sogneprest Stockfleth 12.3. 1673, og ble utnevnt til sogneprest i 1681.

8. Hans Christoffersen Tanche, kap. 1716-?

9. Sigvard Andreassen Munch, pers.kap. 1729-1733.

Han var personlig kapellan hos sin far, Andreas Munch i Vågå fra 4.3. 1729 til han ble utnevnt til sogneprest til Haa 27.7. 1733. Her døde han i 1747.

10. Jens Johanssøn Borchsenius, pers.kap. 1735-1745.

Jens Borchsenius ble født i 1709 og døde i 1763. Han kom til Vågå som

personlig kapellan i 1735. I 1736 giftet han seg med presten i Vågå Andreas Munchs eldste datter – Anna Munch. I 1745 ble han utnevnt til sogneprest til Luster i Sogn.

11. Andreas Corsbreth, res.kap. 1745-1754.

Den 2.3. 1742 ble det ved kongelig resolusjon opprettet en ny stilling i Vågå – som ”residerende kapellan”. Andreas Corsbreth var født i Trondheim i 1716, sønn av Nicolai Corsbreth. Han fikk sin theol. eksamen i 1744, og kom så til Vågå i 1745. Han hadde en lønn på 130 riksdaler samt offer på 3 høytidsdager og bruk av gården Smedsmo. Corsbreth var gift med Margrete Grønbeck, og de fikk følgende barn mens de var i Vågå: f. 1747 Hedvig Maria, døde i 1748, f. 1746 Christian, døde i 1750, f. 1750 Johan Christian, døde i 1754, og til sist f. 1751 Bolette Margrete. I 1754 ble Corsbreth utnevnt til sogneprest i Havslo i Bergen stift.

12. Kaspar Bernholdt, res.kap. 1754-1763.

Bernholdt var residerende kapellan fra 1754-63, da han ble utnevnt til residerende kapellan til Hvaler ved Fredrikstad.

13. Henrik Garbo Sahl, res.kap. 1767-1775.

Henrik Sahl var residerende kapellan fra 1767-75 da han ble utnevnt til sogneprest i Hollen.

14. Hans Pedersen Benneche, res.kap. 1778-1785.

Han var født i 1738, og foreldrene var presten Peder Benneche og hustru Birgitte Hjort. Han Benneche var først personlig kapellan i Rygge og Moss i 1774-1778, før han kom til Vågå i 1778. I 1785 ble han utnevnt til sogneprest til Stranden sogn i Bergen stift.

15. Johannes Luth, res.kap. 1785-1803.

Han var født i Bergen i 1758, hvor faren var kjøpmann. Tok sin embets-eksamen ved Bergen skole i 1782, og kom til Vågå som res.kap. i 1785. Han bodde da på Smedsmo, og der opplevde han ”Stor-Ofsen”, som forårsaket store skader. I 1803 reiste han til Nordstrand ved Stavanger, hvor han ble sogneprest til 1829. Han døde der i 1836. Johannes Luth var gift med Maria Elisabeth Luth, f. 1763. I henhold til ft. 1801 hadde de ingen barn.

16. Momen Mouritz Reinhardt, pers.kap. –1803.

Han var født i 1775, og var en kort periode pers.kap. hos sin far, sogneprest Reinhardt i Vågå. Momen Reinhardt ble i 1803 utnevnt til sogneprest til Sem i Jarlsverg.

17. Ullrik Frederik Bøyesen, res.kap. 1803-1812.

Han var født 12.7. 1773 i Christiania, sønn av kjøpmann Peder Bøyesen og Dorthea von Cappelen. Fra 1799-1803 var han lærer ved København Offentlige skole i latin, tysk og historie. Som nevnt under Luth – fikk Smedsmo store skader under flommen i 1789, så ved kongelig resolusjon i 1793, ble gården Stade søndre, utlagt til kapellangård. Luth fikk ikke flytte inn på Stade i 1793, da leilendingen Halvor Olsen Stade da var bruker der. Han døde så i 1808, og først da flyttet Bøyesen inn på Stade. I et pantebrev 1.1. 1809 pantsetter Bøyesen en del sølv for 100 riksdaler hos Gurie Paulsdatter Holbøe. Bøyesen var res.kap. i Vågå i 9 år, og han var også bestyrer av fattigvesenet. I 1812 ble han utnevnt som sogneprest til Lærdal. I 1822 ble han res.kap. til Bergen domkirke, hvor han ble hedret med medaljen for Borgerdåd. Han underviste i Bergen skole i religion og historie på bayersk. Fikk gode attester av biskop Neumann. I 1825 ble han sogneprest til Ullensaker, hvor han døde i 1841. Bøyesen var gift med Anna Teilmann, og de hadde 4 barn.

18. Severin Hjelm Friis, res.kap. 1812-1813.

19. Henrik Meyerhoff Jordan, res.kap. 1815-1821.

Han var født i Bergen i 1787, sønn av rådmann Caspar Jordan. Han tok sin artium og andre eksamener med de beste karakterer, men en synssvakhet hindret han i å fortsette utdannelsen. Han ble i 1812 utnevnt til fogd og forvalter i baroniet Rosendal, og foretok før tiltredelsen en landøkonomisk reise gjennom deler av Norge. Han besluttet så å ta teologisk embetseksamen ved det norske universitetet og ble uteksaminert i 1814. Den 13.10. 1815 ble han utnevnt til res.kap. i Vågå. Mens han var i Vågå, tok han til å styre Lesja sogn fra mai 1818 til januar 1821. Den 8.4. 1820 ble han utnevnt som sogneprest til Alten Talvik, og reiste fra Vågå tidlig i 1821. 1822 ble han prost i Alten Talvik, og i 1824 ble han sogneprest til Daviken, der han døde 22.10. 1824. Han var gift med Juliane Margrete Pihl, datter av prost og ridder Abraham Pihl, på Vang Hedmark.

20. I perioden 1822-1835 er det ikke nevnt noen fast kapellanstilling, men det ser ut til at flere var innom sognet, i midlertidige stillinger, så som:
1825 Gabriel Hofgaard Stenersen. Ble sogneprest til Aal Hallingdal.
1826 nevnes en N.B. Flood som kapellan.
1828 og igjen 1831 nevnes en kapellan Sørensen
1830 nevnes en pers.kap. I.L. Dahl

21. Ole Johan Storm, res.kap. 1835-1838.

22. Ditlev Bernhard Gadebusch Gunnerus, res.kap. 1838-1847.

Han var først pers.kap. til Ringsaker 1830-1838. Ble så utnevnt som res.kap. til Vågå sogn 28.8. 1838. Den 7.8. 1847 ble han utnevnt som sogneprest til Lye på Jæren. Han var gift med Oline Vilhelmine Årøe.

23. Maurits Glerup Klem, res.kap. 1847-1853.

Han var født i 1815, og kom til Vågå som res.kap. 8.12. 1847. Ble så utnevnt som sogneprest til Lund og Herskestad i Rogaland i 1853.

24. Kristian August Lutken, res.kap. 1854-1864.

Han var født i Christiania i 1811, sønn av kjøpmann Lukas Lutken. Tok sine eksamener i 1837, og i 1850 tok han i tillegg sin eksamen i lappiske språk. Han var gift 2 ganger –bl.a. med Olava Mathilde Larsdatter. I 1864 ble han utnevnt som sogneprest til Gran.

25. Wilhelm Andreas Wexels Kaurin, res.kap. 1864-1870.

Han var født i Flesberg prestegjeld i 1834. Ble gift ca 1860 på Stord med Henriette Cathrine Pedersen, født Skedsmo i 1836. Han kom til Vågå i 1864, og de slo seg ned på Søndre Stade. De fikk 2 barn mens de var i Vågå: Hanna f. 6.6. 1865 og Maria født 12.8. 1869. I 1870 flyttet de til Klæbu der han ble sogneprest. Kaurin hjalp bl.a. de unge i Vågå med å arrangere det første hopprennet i Sveabakke.

26. Anton Wilhelm Hansen Valle, res.kap. 1870-1878.

Anton Valle var født i Vågå 1.5. 1842, sønn av lensmann i Vågå Hans Olsen Valle og Kari Olsdatter. Lensmann Valle var fra gården Valle på Østre Toten. Anton giftet seg i 1865 med Julie Andrea Munster, født 1842. De fikk følgende barn i Vågå: Louise Jørgine 8.8. 1872, Hans August 9.5. 1874 og Ole Severin 9.5. 1876. Anton Valle ble i 1879 utnevnt som sogneprest til

Hollen prestegjeld i Telemark, og bor der ved ft. 1900 på Hollen prestegård.

27. Gudbrand Olsen Heggenhougen, pers.kap. 1879-1891.

Han var født på Ringsaker i 1846, og han døde i 1932. Han var gift med Julie Ousdahl, født 1855 Næs Hedmark. Sent høsten 1879 kom de til Søndre Stade, og han var personlig kapellan til sognepresten. De hadde i alt 11 barn i ekteskapet – de fleste født her i Vågå. I 1891 ble Heggenhougen utnevnt som sogneprest til Nord-Fron, og de bodde der i 1900-tellingen på gården "Sundet".

28. Torjus Kristensen Staksnæs, res.kap. 1892-1905.

Han var født på Tromøy ved Arendal i 1853, sønn av gårdbruker Kristen Torjussen Næs. Han giftet seg ca 1890 med Gurine Thorsen, født 1865 Tromøy. De kom til Søndre Stade i 1892, og fikk 3 barn mens han var res.kap. i Vågå: Karen 16.8. 1893, Helene 22.8. 1902 og Gudrun 23.12. 1903. De forlot Vågå i 1905, og den 14. mai 1905 ble gården Søndre Stade solgt til Mathias Paulsen Snerle av Kirkedepartementet. Har ikke funnet nevnt noen flere faste kapellanstillinger i Vågå etter 1905.

I tillegg til forannevnte kapellaner har jeg funnet følgende nevnt ved konfirmasjoner i Sel og Heidal, så disse har trolig oppholdt seg i kortere perioder der: 1873 kapellan Kjøning i Heidal. 1877 kapellan Johnson i Sel. 1878 kapellan Synnæs i Sel. 1880-1882 kapellan Bugge i Sel. Ingen av disse er nevnt i ft. 1875 for Sel, ei heller i 1900-tellingen, slik at mulig disse var kun innom som korttidsansatte.

Vågå historielag: årsmelding 2009

Kulturminneåret 2009

har vore markert med mange og omfattande arrangement, dette har vore eit samarbeid mellom Vågå kommune, turlaget og historielaget. Kjell Voldheim har halde foredrag om klebberdrifta på Bårstad, Ivar Teigum om Sundeskrivaren, Kirsti Krekling om gamle klede og Trond Ole Haug om dialekt og stadnamn. Det har vore fleire historiske turar og vandringar: Eirik Haugen i Skårvangen, Terje Kleiven i Tolstadkvernberget, John Rustad og Ola Grøslund frå kyrkja via Prestgarden til Jutulheimen, Mathias Øvsteng til Gravdalen, Jan Stokstad til fangstanlegget i Sjødalen/Veolia og Kjersti Tidemansen og Sjur Sande i Heimdalen.

Det er inngått samarbeid med Kulturhistorisk museum om attendelån av oldsaker som er funne i Vågå, dette er utstilt i Jutulheimen og opninga vart markert med taler av ordførar og representant frå Kulturhistorisk museum. Eit av funna historielaget hadde ønskje om vart med var "Rydlandfunnet", og Sigurd Ryen på Rydland var til stades ved utstillingsopninga som representant for dei som har funne og levert inn oldsaker. Ellers har det vore utstillingar i Prestgarden der bygdakvinnelaget stilte ut klede som historielaget har, og husflidslaget viste handarbeidsteknikkar, kameraklubben hadde gamle bilete og vidare var det kart over vatningsveiter, kart med stadnamn, gamle skinnbrev frå oppigard Kvarberg og skifte etter Sundeskrivaren. Eitt av kulturminneår-arrangementa var seminar om kulturlandskap og div. arrangement i Nordherad, der stod historielaget for utstilling av maleri frå Nordherad. Som ein del av kulturminneåret vart det arbeidd for at dei som går i grunnskulen får sjå bygdamuseet og samlingane, dette resulterte i at mange skuleklasser kom til Jutulheimen og fekk omvisning.

Jutulheimen

Gudbrandsdalsmusea as står for drifta av Jutulheimen. Vågå Historielag har arbeidd for at Gudbrandsdalsmusea as skal vera ein desentralisert organisasjon med tilstadeverande representantar ved dei ulike musea, og frå 2010 blir det museumskonsulent lokalisert i Vågå. Historielaget har arbeidd for større bruk av Jutulheimen og for at fleire skal få sjå samlinga, oldsakutstilling og skulebesøk som nemnd over er resultat av dette. Det har også vore fokus på Jo Gjende-utstillinga. Historielaget har stått for ein del omvisning, seinast i samband med julemarknad. Åse Stade har gjeve duk med sprangteknikk til Sundestugu. Med sikte på seinare restaurering

har det vore dognad med å måke torva av grishuset og rydde jord frå torvhaldarar både på tørrstugu og scenehuset. Kvernhuset og eit lite stabbur er lagt opp i lunne og tekt med bølgeblikk m.m.

Prestgarden

I samband med at hovudbygningen vart brukt til utstillingar, har det vore reparering av røyropplegg og skifting av toilet. Paktarbustaden er bortleid som bustad medan låven, aurbua og del av fjaset er bortleid som lager. Med tilskot frå fylkeskommuna og Stiftelsen UNI har det i året vore restaurering av stabburet og aurbua. Det er skifta torvhaldarar og lagt pappduk på stabburstaket medan panelen på klokketårnet er utskifta. Under laftene på aurbua er det utgrave masse og brukt isolasjon og puk. Store laftsteinar over dette og planering med helling frå huset gjer at det bør stå betre. Huset er oppjekka slik at det ikkje lenger står nede i jorda, og det er ny mur under heile huset.

Laget ellers

Frå årsmøtet 6. mars 2009 har styre vore dette:

Knut Raastad styreleiar

Dag Aasheim nestleiar

Reidun Sønstelién, Håkon Ulsand og Arne Strand styremedlemmar

Bjula Ulsletten, Even Luseter og Jonny Brenden varamedlemmar

Det har i året vore fem styremøter, og varamedlemmane møter på lik line med styremedlemmane. Laget har 440 medlemmar.

God oppslutning om frivillig medlemskontingent gjer utgjeving av årsskriftet Jutulen mogleg med utsending til alle medlemmane, i tillegg er heftet lagt ut for salg. Historielaget hadde kveldsseto i mars der Even Luseter hadde foredrag om Knut Hamsun. I september vart kulturminnedagen markert med tur frå Holongsøien til Rusten med Bjula Ulsletten som turleiar. Historielaget kostar pynting av gravene til Jo Gjende, Ivar Kleiven og Trond Eklestuen, og har også stått for å få opp att gravsteinen til Jo Gjende. Vågå Historielag har gjeve bidrag til monument over Anders Sandvig på Maihaugen. Ellers er historielaget i gang med inn-samling av historiske opplysningar om setrene i Vågå.

Styret takkar samarbeidspartar og medlemmar i laget for god hjelp og støtte i året 2009.